

Színház- és Filmművészeti Egyetem Doktori Iskola

Csehov-mozi

Doktori értekezés

Szász János

2017

Témavezető: Dr. Jákfalvi Magdolna egyetemi tanár

TARTALOMJEGYZÉK

I. Az oroszok és én

- Taganka, Moszkva
- *Stalker*, Tarkovszkij
- Dr. Csehov
- A vodka
- A hit

II. Csehovjaim

1. *Ványa bácsi*, 1998, Nyíregyháza
2. *Ványa bácsi*, 2001, American Repertory Theater
3. *Platonov*, 2002, Ódry
4. *Sirály*, 2006, Bárka Színház
5. *Három nővér*, 2008, Kecskemét
6. *Sirály*, 2009, American Repertory Theater
7. Egyetemi kurzusok

III. *Platonov*, Kecskemét, 2017. Próbanapló

IV. Általános bibliográfia

Színház- és Filmművészeti Egyetem Doktori Iskola

Csehov-mozi

Doktori értekezés téziszfüzetei

Szász János

2017

Témavezető: Dr. Jákfalvi Magdolna egyetemi tanár

TARTALOMJEGYZÉK

V. Az oroszok és én

- Taganka, Moszkva
- *Stalker*, Tarkovszkij
- Dr. Csehov
- A vodka
- A hit

VI. Csehovjaim

- *Ványa bácsi*, 1998, Nyíregyháza
- *Ványa bácsi*, 2001, American Repertory Theater
- *Platonov*, 2002, Ódry
- *Sirály*, 2006, Bárka Színház
- *Három nővér*, 2008, Kecskemét
- *Sirály*, 2009, American Repertory Theater
- Egyetemi kurzusok

VII. *Platonov*, Kecskemét, 2017. Próbanapló

VIII. Általános bibliográfia

TÉZISEK

I. AZ OROSZOK ÉS ÉN

Csehov miatt lettem rendező. Csehov orvos volt. Kíváncsi orvos. Ismerte a jelent, ahonnan az emberek ott, a doktori kabinetjében, a szibériai tajgán, a moszkvai utcákon egyaránt mind menekülni szerettek volna. Ismerte az emberi természet esendőségét.

Ha valaki a drámairodalomban, hát ő az, aki mesélni tud rólunk, magamról, rólad.

II. CSEHOVJAIM

A legfontosabb előadás, amit életemben rendezhettem, a Ványa bácsi volt. Életem első Csehovja. Nyíregyházán 1998-ban, Amerikában 2001-ben rendeztem. Ha Csehovot próbálunk, próbára teszi a lelkeket, nem lehet előle elbújni. Nem lehet benne hazudni, sem rendezőnek, sem a színésznek. Ezért érdemes csinálni az egészet, mert az ember tükörbe néz, magával beszélget, meghasonlásról, árulásról, szerelemről, kételyekről, gyengeségekről stb. A harmadik Csehovom a *Platonov* 2002-ben az Ódryn. Ezután jött a *Sirály* 2008-ban a Bárka Színházban Alföldi Róberttel és feleségemmel, Bognár Gyöngyvérrel. Majd a *Három nővér*, 2008-ban Kecskeméten, aztán ismét a *Sirály*, 2009-ben újra az American Repertory Theaterben, de ez semmiben sem hasonlított a Bárka-beli előadáshoz. S három évtizeden át végig az egyetemi kurzusok hozták elém Csehovot. Az egyetemeken, ahol volt szerencsém színészeket tanítani, Csehov volt a varázsszó. A jelenléthez, az igazsághoz, a karakterhez vezető gyötrelem. Jó színész nemcsak dolgozik, hanem gyötrődik, szenved, együtt kel, fekszik alakjával. A megközelítés, a lényeg. A megtett út.

III. PLATONOV, KECSKEMÉT, 2017

A *Platonov* a lezüllés drámája, de nemcsak a címszereplő züllik le, hanem minden szereplő, minden lélek a történet végére odavan. Ez már igazán társadalmi dráma, mondanivaló. Mi vagyunk Platonov és mi vagyunk az összes szereplő is Mi, pesti, budai, magyar, elveszett értelmiségiek, itt csúszunk lefelé, ebben az országban, ezzel a történelemmel, zsigeri borzasztó hagyományokkal a hátunk, kibeszéletlen múlttal a hátunk mögött. Az olvasópróba előtt úgy gondoltam, hogy kell egy példány! Ez nem egyszerű, hiszen az eredeti teljes mű 200 oldalas, a kecskeméti példányunk mindössze 95, kevesebb, mint a fele. Hogyan húzzunk szöveget? Mi a szempont? Sok a duma? Legyen kevesebb? Ez a dramaturgia halála. Legyen pontos. A szándék legyen világos,

ez adhatja meg a húzás „filozófiáját”. A *Platonov* nem filozofikus darab. Vulkáni forrongás, elégedetlenség, gyűlölet és öngyűlölet határozza meg az eredeti darabot. Az előadást. Gyűlölöm a tunya színházat, a közepes, értelmiségi fogalmazást, amikor csak az a két színész, aki egymással szembenézve éli át jelenetet, érzi, hogy milyen igazi a színjátszás. De mi, kinn ülők, unatkozunk. Abból a „belül minden igaz” színházból van elegendő. Emlékszem, hogy amikor a Művész Színházban dolgoztam, rengeteg tanultam az orosz színészekről. Ha visszagondolok az összes orosz előadásra, az összesre, amit láttam, mindig megragadt bennem a zseniális forma, az igazság, a pillanat megtartása és legfőképpen az, hogy a színészek állandóan kifelé fordulva játszottak. A próbák legelején felmerül a kérdés: ki ez az ember? Mi teszi modernné, mármint mitől nem múzeumi darab, mint egyébként azt gondolhatnánk sok szereplőjéről a Csehov-drámának. A mai korban – ahol a restség ütött tanyát – a *Platonov* egy merész nagyszabású férfi darabja, aki kimondja, mit érez, nem fél, nincs benne megalkuvás. Önmagáról! Ez az egyetlen, akivel képtelen szembenézni. Mindenkiről sarkos, férfias véleménye van, kivéve saját magát. Platonov egyszer igazán őszinte a darab folyamán, amikor arról a fekvő kőről beszél. Talán saját magát is meglepi, hogy milyen kegyetlenül néz szembe saját magával. Majd aztán gyorsan el is hessegeti a témát, feloldja a beszélgetést, kibújik alóla. Meg is törik, vége is lesz, magányba, iszákosságba menekül. Egy elesett férfi darabja, de merész férfié. A Platonov fő kérdése, honnan tartunk, hová? Ha megnézzük a Platonov eddigi fordításait, egészen remekül keveredik, fér el egymás mellett Radnaié és Elberté. Radnai Annamari fordítása pontos, szöveg hű és szövegkövető, Elbert János szövege gyúlékonyabb, érzelmesebb. Visszakövetve az oroszról, kicsit pontatlanabb, de a fontos helyeken rettenetesen segít eligazodni az előadás érzelmi térképén. Olyan előadásról álmodom, ahol összefolyik a nézőtér és a színpad, illetve a színpadi cselekmény. Tehát olyan intim pillanatokot fogunk létrehozni, illetve kell hogy megkísértsünk, ahol a nézők egyre kényelmetlenebbül érzik magukat a közelségtől. Azt kell, hogy érezzék, illetéktelenek, beléptek egy olyan privát szférába, ahol zavarba ejtő jelen lenni! És elkezdődik a darab, az előadás, a film. Észrevétlenül, a való életből kilépve, mintha csak egy ajtón lépnénk be Csehov „mozijába”. Valahogy ez volt az első gondolatom erről a *Platonov*ról is. Észrevétlenül elkezdni, semmi cicoma, cécó, színházi közhely, hanem észre sem vesszük, hogy valaminek a közepébe csöppentünk! Egy ilyen besurranós kezdés meghatározza majd a játékot is. A színészetet. A színészkedést. Halkan kell hogy játszanak, az már nem is színészet, hanem magánbeszélgetés. Ha jó az előadás, a nézők illetéktelenek fogják magukat

érezni. Behatoltak egy olyan térbe, amely nem az övék, de a darab és az előadás semmi másról nem is szól, csak róluk. A férjükről, az ifjúkori beváltatlan álmaikról, a kapcsolataikról, az alkoholoról, az estéik elviselhetetlenségéről stb., azt szeretném, hogy a színészekkel együtt átélte „családias” pillanatok ismerősek legyenek a nézők számára. Na, ettől nagy mű a *Platonov*. Csehov mindegyik szereplő sorsát pontosan gombolyítja, mindenki változik, más lesz, de leginkább lecsúszik. Mert ez a lecsúszások színdarabja! Minden színésznek ki kell jelölnie a kezdőpontot, az origót, az első pillanatot, ahogy a néző megtalálja őket. Az első benyomás rettenetesen fontos. Platonovot először fésültnek látjuk, kicsit mackós, előbújt a téli álom után. Lehetne az ingje frissen vasalt. Boldog, hiszen a szokások rabja. Fontos az elemzés, akármennyi ideig tart is, mert elemzés nélkül olyan lesz az egész, mint egy csontváz nélküli test. Tartást, biztonságot, tudást kapunk, soha nem szabad sajnálni az időt, mert ez a legfontosabb idő, amit csak eltölthetünk az anyaggal! Az olvasópróba végeztével éreztem, hogy itt nem egyéni sorsról van szó, hanem mindenkinek, a darab összes szereplőjének vége! Ez a legpesszimistább, legsötétebb Csehov-mű, itt mindenki megkapja a végére, majd mindenkiből halott lesz. Végigvesszük a szereplőket. Érdemes megfigyelni, hogyan jellemez Csehov. Amikor a szereplők önmagunkról beszélnek, azt érdemes kételkedéssel fogadni – persze nagyon fontos, hogy kiről van szó, de amikor valaki másról beszélnek, más jellemeznek, az a legizgalmasabb, mérvadó csehovi gondolat a karakter igazi arcáról. Eddigi Csehov-tapasztalataim a *Platonov* előtt arról tanúskodnak, hogy a legfontosabb maga a bizonytalanság. Az eddigi rendezések nem adhatnak védőhálót! Az ember semmiben nem lehet bizonyos, nem lehet nagyképszerűsködni, hogy én már mennyi Csehovot rendeztem, tudom a receptet. Mindig húsbavágóan a saját tükröt csapja elé a darab, ha Csehovot rendezel! Ez elől nem lehet, nem szabad kitérni. Tehát csakúgy, mert éppen felkértek, ne rendezz Csehovot! – mondogatom magamnak. Kell, hogy az ember lázas legyen. Hatvan felé száguldozva, a *Platonovot* lapozgatva elhatároztam, hogy itt semmi kunszt nem lesz. Nem lesz hatás, nem lesz zene, nem lesz tér, ami illúziót akar kelteni, hanem egy fekete doboz, benne színészekkel, akik hitelesen ember módjára beszélnek, nem játszanak, hanem élnek. Léteznek. Éppen ezt a hitelességet előállítani a legnehezebb a színpadon. Tehát az eddigi Csehov-rendezéseim ellenében kell, hogy a *Platonov* megtörténjen. Nem megnyúzni a lázas érzelmi pillanatok zenével, effekttel, hanem megoldani mindent odabenn, igazi hiteles, egyszerű színészi létezéssel. A másik tanulság az eddigi rendezésekből: Csehovnál a legfontosabb a szöveg. Ez a legfőbb bizonyosság, mielőtt belefogunk az „utazásba”. Ezt

kell alávetni a mondanivalódnak, ez a biztos talaj. Számomra ez az egyik legfontosabb tapasztalat, hogy a húzások, össze- és szétrendezések adják meg a dráma színpadi megvalósításbéli struktúráját.

University of Theatre and Film Arts, Doctoral School

Chekhov-cinema

Thesis booklet of doctoral dissertation

János Szász

2018

Thesis advisor: Professor Magdolna Jákfalvi

CONTENTS

- IX. Russians and I
- Taganka, Moscow
 - *Stalker*, Tarkovsky
 - Chekhov the Doctor
 - On Vodka
 - On Faith
- X. My Chekhov performances
- *Uncle Vanya*, 1998, Nyíregyháza
 - *Uncle Vanya*, 2001, American Repertory Theater
 - *Platonov*, 2002, Ódry
 - *The Seagull*, 2006, Bérka Színház
 - *Three Sisters*, 2008, Kecskemét
 - *The Seagull*, 2009, American Repertory Theater
 - University courses
- XI. *Platonov*, Kecskemét, 2017, Rehearsal Journal
- XII. General Bibliography

THESES

I. RUSSIANS AND I

I became a director because of Chekov. Chekov was a doctor, a doctor filled with curiosity. He knew the present reality that everyone was trying to escape, people in his medical practice, on the taigas of Siberia and on the streets of Moscow. He understood the fallibility of human nature. More than anyone else in the history of playwriting, he can tell us about ourselves, myself, and even you.

II. MY CHEKHOV PERFORMANCES

The most important performance I've ever directed was *Uncle Vanya*. The first Chekov in my life. First I directed it in 1998 at Nyíregyháza, then in 2001 in the US. When we rehearse Chekhov, it tries our souls, we cannot hide from it. We cannot lie, neither the director nor the actors. That's the point of doing the whole thing, one looks into the mirror, talks to one's self about conflict, betrayal, love, doubt, weakness, etc. My third Chekhov was *Platonov* on the Ódry stage in 2002. Then came *The Seagull* in 2008 in Bárka Theatre with Alföldi Róbert and my wife, Bognár Gyöngyvér. Then the *Three Sisters* in 2008 at Kecskemét, then *The Seagull* again in 2009 at the American Repertory Theatre, but that performance had nothing in common with the one in Bárka. And throughout three decades, university courses kept bringing Chekhov to my attention. At the universities where I had the privilege of teaching actors, Chekhov was a magic word. The suffering that led to presence, to truth, to character. A good actor does not simply work, but also suffers and struggles, entirely lives alongside their character. The key thing is the approach. The journey towards.

III. *PLATONOV*, KECSKEMÉT, 2017

Platonov is a play about degeneration and decline, but it is not only the title character who declines, all the characters do, all souls are lost by the end of the story. This is a real societal play, a real message. We are Platonov, and we are all the other characters too. We, the lost Hungarian intellectuals of Buda and Pest are sliding downwards in this country with viscerally terrible traditions and an unspoken past behind our backs.

Before the first read-through, I thought, we need our own text. That wasn't simple, since the whole piece is 200 pages long, and our Kecskemét book was merely 95, less than half. How do we edit a text? What are the criteria? There's too much talk? There should

be less? This is the death of dramaturgy. Make it accurate. Make the intent clear, this can provide the “philosophy” behind the edits. *Platonov* is not a philosophical piece. Volcanic seething discontent, hatred and self-hatred defines the original play, the performance. I hate lazy theatre, I hate mediocre, intellectual articulation, where only the two actors who face one another and live through the scene experience what real theatre feels like. But the rest of us, sitting outside, are bored. I have had enough of theatre that claims “everything is true on the inside.” I remember, when I worked in the Moscow Art Theatre, I learned a lot from Russian actors. When I recall Russian performances, every one of them that I’ve seen, I’m always struck by the genius of form, the truth, the held-out moments and the practice that actor always played turned towards the audience.

The question is raised at the very first rehearsal: who is this man? What makes him modern, why is he not a historical curiosity, like we would assume some Chekhov characters are. In our age – troubled by laziness – *Platonov* is a play about a brave and grandiose man, who says what he means, feels no fear, makes no compromises. And when it comes to himself? He himself is the only person he cannot face. He has a manly and distinct opinion about everybody except for himself. Platonov is honest only once in the play, when he is talking about the stone block on the ground. He probably surprises even himself with the cruelty of his self-assessment. Then he quickly shrugs off the topic, resolves the conversation, escapes. And then he breaks, he is done, he retreats into solitude and alcohol. This is a play about a fallen man, but a daring one. The key question of *Platonov* is where we start and what we move towards.

If we look at previous translations of *Platonov*, Radnai’s and Elbert’s version mix and fit together quite splendidly. Annamari Radnai’s translation is accurate, faithful and true to the text. János Elbert’s version has more power, more passion. Checking it against the Russian original, it turns out to be somewhat less accurate, but in key points it is a tremendous help in navigating the emotional map of the performance.

I dream of a performance where the audience is interflows with the performers, and the on-stage plot. We are going to create intimate moments, or at least make an attempt to create them, where the audience is increasingly uncomfortable with our proximity. They should feel like interlopers, like they entered a private sphere where it is embarrassing and confusing to be. And the play, the performance, the film begins. Unremarkably, like stepping out of real life, as if we were entering Chekhov’s “cinema” through a door.

That was my first thought about this *Platonov* as well. We must begin unremarkably, no preamble, no fripperies, no theatrical clichés, we are in the middle of something before we even know it. Such a sneaky start will define the performance as well. The actors. The acting. They must play quietly, less like acting and more like a private conversation. If the performance is good, the audience will feel like interlopers. They entered a space that is not theirs, but the performance is not about anything other than them. Their husbands, their old unfulfilled dreams, their relationships, their drinking, the unbearable interminable evenings they live through, etc., I want the “familial” moments the audience shares with the performers to be familiar as well. Now this is why *Platonov* is a great work. Chekhov develops the fate of each character with care, everyone changes, becomes different, but mostly they decline. Because this is a play about decline. Every actor must choose a starting point, the zero on a scale, the place where the audience first sees them. First impressions are incredibly important. When we first see *Platonov*, he is well-groomed, but casual, a bit like a bear waking from its winter sleep. His shirt might be freshly ironed. He is happy, because he’s a man of habits.

Analysis is important, no matter how long it takes, because without analysis the performance will be like a body without a skeleton. We gain firmness, certainty, knowledge, we must not be afraid to spend time on it, because this is the most important time we spend on the material. After the read-through, I realised that this is not about individual doom, but the end of all the characters in the piece. This is the most pessimistic work of Chekhov, the darkest, here everyone gets what’s coming to them by the end, almost everyone is as good as dead. We must look at the characters, one by one. It’s important to observe how Chekhov depicts characters. When the characters talk about themselves, we should probably be doubtful – of course it matters which character we are talking about, but when they are talking about someone else, describing someone else, that’s the most interesting, defining chekhovian insight into the character’s true nature. My previous experiences with Chekhov have given me the impression that uncertainty itself is crucial. Previous performances cannot provide a safety net. We cannot be certain of anything, we cannot just boast how much Chekhov we have directed before, how well we know the recipe. When you direct Chekhov, it always confronts you with your own reflection, and cuts you to the bone. We cannot and must not dodge that. I always tell myself – do not direct Chekhov solely because you were commissioned to direct Chekhov. Instead, I have to be fevered with it.

As I am getting closer to sixty, browsing through Platonov I decided there will be nothing showy. No effects, no music, no space that attempts to create an illusion, only a black box with actors in it, who speak the way genuine people do, not acting but living. Existing. The hardest thing is creating this genuine-ness on stage. So Platonov must happen in opposition to my previous directions of Chekhov. I will not torture heated emotional moments with music and effects, but we must solve everything in there, with real, genuine, simple existence as actors. The other conclusion drawn from previous directions: when it comes to Chekhov, text is the most important. This is the foremost certainty before we begin our “journey.” We must submit this to our own message, this is our stable ground. One of my most important experiences is that cuts, directorial connections and disconnections provide the structure for realising the play on stage.

I. AZ OROSZOK ÉS ÉN

Mejerhold Csehov *Sirályát* olvassa (1898)

Csehov miatt lettem rendező. Tizenéves koromban bérletem volt a Vígszínházba. 6. sor, 6. szék, vasárnap délután fél három. A *Három nővér*. 1972. Vasárnap délután.

Emlékszem, ahogy összekapaszkodtak hárman a végén, Ruttkai Éva, Békés Rita, Pap Éva. Volt abban a mozdulatban valami csillapíthatatlanul szép és ködös. Fiatal voltam, rengeteg dolgot nem érttem, de mégis, mintha anyám, nénikém és az összes nő, akik felneveltek, megjelentek volna ebben a három nővérben, apám is ott kerengett talán mint Tuzenbach, vagy mint a mindig szerelmes Versinyin. Szokatlanul hatott rám az a délután, szédültem, elszibbadt a lelkem, pedig rengeteg dolgot nem érttem, mégis volt valami, amiről ráismertem mindenkire, a családomra.

Borovszkij díszlete talán egy dácsa lehetett. Kopottas falak, a hulló falevelek.

Rá pár évvel a Múcsarnokban a szovjet díszlettervezők kiállításán megint Borovszkij. Nagy tömegek, kopottas színek, egyszerű, nagy mondatok a színházi térben. Ilyen volt a *Hamlet* óriás függőnye, akár egy hatalmas pulóver.

Ez az egyszerűség végtelenül vonzó lett számomra. Á is iratkoztam orosz nyelvi fakultációra.

Aztán kellékesként Bodnár Sándort leshettem, ahogyan a Nemzeti stúdiósaival a *Három nővért* próbálta. Egy álló esztendeig. Én voltam a kellékesük. Minden délután ott lehettem, figyelhettem őket, megleshettem Bodnár Sándort, milyen szeretettel, szigorral és kíváncsisággal dolgozik a gyerekekkel, közben persze beleszerettem a Mását játszó lányba, ő lett az első szerelmem.

Aztán az Operettszínházban a Taganka *Hamlet*-vendégjátéka. Borovszkij megint, már élőben. Az a hatalmas pulóver/függöny, amely elsöpör mindent. Megértettem a díszletet. Miről szól ez a függöny?! Mennyi mindenről...

Itt láttam életemben először Vlagyimir Viszockijt a gitárjával. Mögöttem egy ember nyüzsgött, színes lámpával villogott fel a színpadon játszók felé, ő volt Ljubimov. Rá akartam szólni, hogy hagyja már abba, de figyelmeztettek: meg ne tegyem! Ő a rendező!!!!

A főiskola alatt háromszor vagy négyszer mehettem ki a Szovjetunióba. Mindig volt hely, minden évben volt üresedés a csoportos csereprogramokban.

Taganka, Moszkva

Tél, Moszkva, 1972: Viszockij egyik éjszaka már nekünk énekel a Taganka Színház aláírásokkal telefirkált falú büfében. Rajongó főiskolások körülötte, előtte a *Hamlet*, immár másodszor, amikor a végén a királyfi meghal, hátramegy meghalni, a hátsó színpadon bújik el gitárjával, titokban akar kiszerveneni, akár az állatok.

Ahogy megy hátrafelé, a hátsó színpadi fal előtt kinyitják a fekete függönyt, mögötte üvegfal, mely a Taganka térre néz, esik a hó odakinn, Moszkvában. A téren emberek gyűlnek össze, befelé lesnek, hunyorognak, minket néznek.

Hamlet hátul lassan meghal, még néhány akkord a gitárján, közben odakinn, az igazi moszkvai hideg téren, zuhogó hóesésben gyülekeznek az emberek, befelé bámulnak, Viszockij/Hamlet lelke már eltávozott, és mi, nézők idebenn, és ők odakinn, még mindig csak makacsul egymásra bámulunk. Szóval rólatok volt itt szó! Most megértem, miről beszél ez az előadás és a többi is.

Őértük szól itt a harang. Nem a dán királyfiért. Az ő életükről, elnyomottságukról, reménytelenül üres boltjaikról, szegénységükről, hitükről beszél ez a színház. Amikor a függöny kegyetlenül elsöpör mindent, élőket, halottakat, megértem: a jelenben vagyunk! Amely hideg és sivár, akár a Taganka tér este tizenegy órakor. A jelen, amit valahogy el kellett viselni.

Viszockij aznap este fenn a büfében egy óra alatt megiszik egy üveg vodkát. Az orosz tél. Az alkohol. Már értem.

Végignézzük a Taganka-összest. Minden este ott vagyunk. Mintha beköltöztünk volna, csak ebbe a színházba járunk két hétig.

A hajnalok itt csendesek, Lermontov Hőskölteménye, A Mester és Margarita.

Bűn és bűnhődés. Ehhez mi, a nézők, hátulról, a színpadi vasajton keresztül megyünk be, a színpadon átkelve foglalhatjuk csak el a helyüket. A színpadon az öregasszony fekszik vérben fagyva. Nekünk, nézőknek át kell lépni. Körülötte vértócsa. Alig lehet kikerülni, hogy ne lépjünk bele. Nemcsak tanúk leszünk, hanem cinkosok. Nemcsak cinkosok, hanem tettesek. Beavatottak! Én megmerevedem, alig bírok továbbmenni. Ez a pillanat talán a legdöntőbb pillanata életemnek. A színház nem múzeum, ahol a tárlókban régi ósdi darabokat, kacatokat mutatnak be. A színháznak kommunikálni kell a nézőivel. Cinkossá, bűnrészessé, felelőssé kell tenni a nézőket, beavatni őket, hogy folytonosan csak a saját életükről gondolkozhassanak.

Stalker, Tarkovszkij

15 évvel később. Egy szürke bérház az Arbaton.

Itt lakott egy színészóriás, jó barátom volt. Alexander Kajdanovszkij. Ő is megitta a magáét. Tarkovszkij Sztalkere ő, a bal koponyáján a szürke, őszes folt, a kiválasztottak jele. Ő volt az az ember, aki, úgy éreztem, már életében is, hogy igazi kiválasztott volt. Közel voltunk egymáshoz. Az a megtiszteltetés ért, hogy Kafka *Peréből* együtt írtunk forgatókönyvet. Én rendeztem volna, ő lett volna Jozef K.

Kafka Gogol

De nem lett, mert Kajdanovszkij a harmadik szívinfarktusa után fogta magát és meghalt.

A közlekedés is leállt ott Moszkvában, ahogy vele sétáltam, megszólítani sem merték, akkora színész volt, nem rohantak oda hozzá és fényképezkedtek vele, hanem csak álltak és bámulták. A kiválasztottat. Nem volt akkor még az ostoba bulvársajtó, csak a néma tisztelet.

Kajdanovszkij az Arbat mellékutcájában, egy tömbház földszintjén lakott. Társbérletben. Még négy család rajta kívül. A lakás közepén álló konyhába nyíltak a szobák, Kajdanovszkijnek is csak egy szoba jutott, két macskával és egy triptichonszerűen kinyitható tükörrel. A macskák egész nap a tüköriptichon belsejében ültek, megsokszorozódva bámulták magukat, a végtelen tükörországban, nem volt velük gond.

Kajdanovszkij nem panaszkodott, hogyan él.

Élt. Majd meghalt. Majd meghalt a többi is. Tarkovszkij, Szolonyicin, Grinko, Viszockij, elmentek mind. Valami elmúlt.

Aztán Szovjetunióból megint Oroszország lett.

Elmúlt a régi érzés. A régi városokat egy új, egészen izgalmas, 21. századi cári Oroszország váltotta fel. Hihetetlen arisztokrácia, nemesség, büszke nők, bundában, luxusautók, márvány fürdőszobák, aranyvillás partik, inasokkal.

De nem felejtettek el semmit.

A kioszkokban a maffia és a pornómozik mellett Tarkovszkij, Klimov filmjei, Okudzsava és Viszockij CD-i. Megszámálhatatlanul. Megőrizve és féltve a múltat.

Az oroszok nem felejtenek. Sőt, ami a legfontosabb: az alkotásban, a színházcsinálásban, hiányzik a cinizmus. Erről majd később írok, amikor a művész

színházbéli *A Mester és Margarita* rendezéséről és az ott eltöltött fél esztendőről írok majd.

Mi, magyarok: egy pillanat alatt.

Azért mesélek erről, mert Csehov elválaszthatatlan az emlékeimtől. A hangulatoktól, a templomoktól, a hideg szeles utcasarkoktól, a vodka három rubel tizennégy kopekos árcédulájától stb.

Csehov nekem nem elvont fogalom. Életem legfontosabb emberi felfedezései mind Csehovhoz és Oroszországhoz fűződnek.

Dr. Csehov

Ismerte az életet. Melihovói birtokán a legnagyobb szoba a betegeié volt, a legkisebb szoba az övé. Egy ágy, egy asztal fért el benne. Az asztal az ablak felé fordítva, az ablak a legrosszabb kilátásra nyílt a házban, a kert hátsó részére, egy mééterre kerítéssel.

Itt írta a *Ványa bácsit*. A *Sirályt*. A *Cseresznyés kertet*.

Csehov orvos volt. Kíváncsi orvos. Miközben a betegek hátát hallgatta, beszéltette őket. Csehov elmerült az emberben. Szenvedélyesen érdekelte az ember. Bejárta Szibériát. Dokumentumkönyvében, a *Szahaliban*, találjuk meg a legelképesztőbb, legszemléletesebb leírását a döngölt falú szobáknak, a kályháknak a szobák közepén. Csehov a börtönök mélyéig is elhatolt, kifaggatta az utcán is láncra vert száműzötteket. Csehov szenvedélyesen kutatta és ismerte meg az életet, a szegénységet, a nikotintól sárga ujjú emberek köhögőrohamai mögött felfedezte a szerelmet és a bánatot. Tudta az okokat.

Ismerte a jelent, ahonnan az emberek ott, a doktori kabinetjében, a szibériai tajgán, a moszkvai utcákon egyaránt mind menekülni szerettek volna.

Ismerte az emberi természet esendőségét.

Ha valaki a drámairodalomban, hát ő az, aki mesélni tud rólunk, magamról, rólad.

A vodka

A Moszkvában és a Szentpétervárott töltött rengeteg idő alatt mindig figyeltem, bejártam a legsötétebb helyeket; legkedvesebb helyem a moszkvai nagycirkusz melletti pince volt. A Rjumocsnaja.

Néztem, ahogy isznak. Azt már tudtam, láttam, éreztem, hogy miért, de szenvedélyesen kutattam, hogyan.

Később Roman Kozak barátom – nagyszerű színész/rendező, kiváló, érzékeny és kemény szerető, és ha kell, távolságtartó pedagógus volt, Isten nyugosztalja, Roman sajnos eltávozott közülünk, egykor ő volt a Puskin Színház igazgatója –, szóval egykor az ő előadását láttam *Cinzano* címmel. Három férfi talál az utcasarkon három karton Cinzanót, megisszák egy este alatt, berúgnak, erről szól az előadás. Hogyan rúgnak be az oroszok. Nem akárhogyan, de felnőtt, csalafinta módon, okosan. Szédületes komédia, a tudatvesztésről, a tudatmódosításról. A hontalanságról itthon, a kiszolgáltatottságról stb.

Tökéletes színház, mintha a Rjumocsnajában ültem volna.

Aztán ott van Mihalkov *Öt estéje* vagy a *Tanúk nélkül*, ott is isznak, berúgnak, de milyen óvatosan, szinte tudományosan. Először esznek, élvezettel, rengeteget, hogy legyen hely a vodkának.

Nem véletlen a rengeteg étel, a hosszan, órákig elnyúló lakoma. Minél hosszabban, minél többet esznek, annál többet tudnak inni.

Az oroszok isznak. Ez egy axióma, amely mellett nem lehet elmenni, ahogy Viszockij is egy óra alatt tüntetett el egy üveg vodkát.

A hit

A legmélyebb benyomásom mégis egy vasárnaphoz fűződik. Talán tizenöt évvel ezelőtt. A templomban papok, rengeteg fiatal, két felravatalozott öreg férfi a boltívek alatt. Zsúfolásáig telt templom. Gyertyák a kezekben, huzat, ősz. A pópa hosszasan beszél, van időm nézni az embereket. Rettenetes szegénység mindenütt.

A pópa befejezi a beszédét, hirtelen elképesztő tülekedés. Az embertömeg, akár a tenger hullámozik a csarnokban, a pópa elindul lefelé, ki a kapu felé. Egyre eszeveszettebb a tömeg, mindenki a közelébe akar férkőzni, a pópa csak megy előre, senki nem akadályozza, de aki tudja, megérinti. Akinek sikerült megérinteni Isten küldöttjét, megnyugszik, megáll, megdermed, boldog lesz. Az érintés, az Istenhez való közelség egy pillanata megnyugtatója őket. Az élet, a szegénység elviselésére újabb egy hétre való muníciót kapott. A következő vasárnapig ki lehet, ki kell bírni!

A pópa csak megy kifelé. A katedrális kapuja felett festmény. Hatalmas. Utolsó ítélet. Minden kapu felé ezt festik. Mindenki, aki kilép, erre kell felnézzen.

Az Utolsó ítéletre. Tudja, hol a helye!
Elviselni, meghajolni, megadni magát a jelennek.

VERSINYIN

[...] **Ábrándozzunk... Például az életről, hogy milyen lesz utánunk két-háromszáz év múlva.**

TUZENBACH

No és? Léggömbökön fognak repülni, megváltoznak a ruhák, lehet, hogy egy hatodik érzéket is felfedeznek és kifejlesztenek, de az élet, a nehéz, titokzatos és boldog élet csak ugyanaz marad. És ezer év múlva az ember ugyanígy fog sóhajtozni: „Jaj, nehéz élni!” – és ugyanakkor félni fog a haláltól, és nem akar majd meghalni, pontosan úgy, mint most.

VERSINYIN (elgondolkozva)

[...] **Én azt hiszem, hogy a földön lassanként mindennek meg kell változnia, és máris változik is a szemünk láttára. Kétszáz, háromszáz, talán ezer év múlva – nem az időpont a fontos – új, boldog élet támad. Mi, természetesen, nem fogunk részt venni ebben az életben, de érte élünk, érte dolgozunk, igen, érte szenvedünk, mi alkotjuk – és ez az életünk egyetlen célja, és ha úgy akarja, a boldogságunk.**

...szét leszek választva önmagamban, keresztre szögezett, szétmarcangolt testtel, lélekkel – hogy szenvedéseim réseibe fúrjam hosszú tekintetem; megszilárdult kérgem kettéhasad: és eléget engem.

Fellobban az Ige, mint a nap – ez nem itt lesz: nem most.

A tudatom akkor férfi lesz, a tudatom most még olyan, mint a csecsemő: másodszor is meg fogok születni; a fogalmak, a szavak, a tartalmak jege – megtörik: sok-sok tartalom szövi be. (Andrej Belij: *Keresztrefeszítés* [ford. Makai Imre]. Budapest, Magyar Helikon, 1969. 219.)

Itt van Mihalkov *Etüdök gépzongorára* című filmje.

Milyen szomorú, nehéz, elviselhetetlen ez élet, de mégis mennyi remény, vidámság van benne, Mihalkov Csehov-hősei képesek magukon nevetni.

Azt hiszem, ha az ember Csehovot rendez, talán ezt a legnehezebb elérni: eljutni odáig, hogy hőseink meglássák magukat, kívülről, képesek legyenek erre az isteni adományra, hogy ránézzenek magukra, és képesek legyenek saját magukon röhögni.

Csehovnál a jelen furcsa, gyors átmeneti állapot, ahol a hősök felmentést kapnak bűneikre. Most bűnösen, ostobán élünk – ismétlgetik magukat felmentve Csehov hősei, de majd kétszáz, ezer év múlva mindez megváltozik.

A viszony a jelennel a legfontosabb sarkkövek egyike.

II. CSEHOVJAIM

1. *Ványa bácsi*, 1998, Nyíregyháza

A legfontosabb előadás, amit életemben rendezhettem, a *Ványa bácsi* volt. Életem első Csehovja. Rettenetesen készültem rá, mégis a legfájdalmasabb próbaszakasz volt életemben. Miért? Elmondom, de előtte azt is, hogy egyedül ennek látom értelmét, mint úgynevezett alkotó kreatív ember, mármint annak, hogy csakis személyesen szólaljunk meg. Ez az egyetlen értelme, egyedül üdvözítő útja bármilyen kreatív feladatnak, ha sikerül belül mélyen azonosságot találni az anyaggal, de főleg a karakterekkel, a szereplők lelkével, testével, bolondságaival, szenvedélyével van temperamentumos viszony. Ha sikerül – legalábbis törekedni erre – a fenn említett vasárnapi pravoszláv templom csendjét magamban megtalálni. Ha nem – szerintem nem is érdemes felkelni. Maradjunk ágyban. Ne gyártsunk szemetet. Persze ez rettenetesen szubjektív.

Csehov szereplői emberek, hús és vér alakok. A Lajos utcai lakótelep lakói, az Arbat magányosai, Boston metrókalauzai stb., szóval mi magunk. Persze Csehovval foglalkozni fájdalmas felfedező és gyötrelmes út, de az igazi értelme – egy színpadi mű megalkotása mellett – saját magunk felfedezése, a tanulás magunkról, hogy hol rontottuk el, hol hibáztunk, hol tettünk – alkalomadtán – valami jót.

Szóval a gyógyítás maga! Visszatérve *Ványa bácsi* rendezésére Nyíregyházán: életem legfájdalmasabb szakaszát éltem, válás közben, elveszettség, kisémmizettség, csalódottság stb. Még fogalmam sem volt, hogy mi vár rám, Csehov közben. Azt tudtam, éreztem, erősen akartam, hogy Tarkovszkij megjelenjen. Berendeztük a rengeteg csehovi hálószoba nappali helyett a *Stalker* kocsmáját, ahonnan, minden utak elindulnak, ahol az ember vár, a megváltóra, az út kezdetére, a kocsmát, ahol a legszívesebben állunk a pultnál, várunk a rendelésünkre. Várunk arra, hogy valami végre történjen velünk.

Kicsi kamaraszínpadról lévén szó, elképzelhetetlen volt a színváltozás. Antal Csaba zseniális díszlettervező még azt is kitalálta, hogy a nézők oldalról, a színpadon keresztül jöjjenek be a térbe. Sőt, a kis udvarban szereztünk 25 birkát, hogy a nézőknek a birkákon keresztül kelljen átvergődni, hogy érezzék, ezek valóban igazi jelenetek lesznek a falusi életből. Hogy érezzék meg Ványa bácsi, Asztrov, Szonya életének bűdös szagát, hangjait atmoszféráját, gyönyörű, elviselhetetlen monotonitását.

Csupa ellentmondás. Ez a szép benne, hogy megfogalmazhatatlan.

Persze birkák nem lettek, Verebes Pista igazgató kiverte a balhét, de mégis erre akartam emlékezni: a birkák szagára.

Csehov atmoszférája. Az igazságot kerestem.

Azért is ragaszkodtam Tarkovszkij teréhez, mert kutatni akartam, hogy miért érzem szüntelen a két szerzőt elválaszthatatlannak. Mivel nem vagyok analitikus alkat, ezért vonzott a kutatás, de feltétlenül a gyakorlatban.

Csalódásom, éppen akkoriban a nőkben, arra ösztökélt, hogy megtaláljam az első kulcsszavamat Csehovhoz: a férfibarátság. Ezzel a szóval kezdődött minden reggelem, amikor arra gondoltam, mi az iránytűm. Ez a szó lebegett előttem állandóan.

Asztrov és Ványa barátsága és Szonya hűsége, felkínált szerelme : ez mind odaadó, önzetlen női nagyság. Amiben mind a mai napig hiszek. Csehov minden drámájában a léha nő mellett megjelenik az önfeláldozó lány, aki akár a vodka, akár a munka megszállottja, de mindig erős és tántoríthatatlan. Biztonságos. Olyan ideálokról van szó a szerzőnél, akikre – mi férfiak – vágyunk és persze elutasítunk. Akik mellett sokszor elmegyünk.

A férfiakkal keményebben, kritikusabban bánik a szerző. Világosan határolódik el az idealizmustól. Férfialakjai kiábrándultak vagy éppen gyengék, sokat beszélnek, de alig tesznek. Nőalakjai monumentálisan aktívak. Ahogy ez az életben is van. Mi csak ülünk, képesek vagyunk rettenetesen sajnálkozni magunkon, miközben évek telnek el az ablakunk alatt. A férfidepresszió (*Ványa bácsi*) legyűr bennünket.

Igen, e munka alatt jöttem rá a másik Csehov kulcsszóra a férfibarátság mellett : a depresszióra. Persze, mi már rengeteget tanultunk azóta, teszteltünk, klinikákon kísérleteztünk, piruláink, orvosaink is vannak a betegség ellen. De Csehovnál még erről szó sem volt. Még a szó nem született meg, de az érzés, a bánat, a rosszkedv, a férfi/virtus/szerű magánya, bezárkózottsága, reménytelensége már bőven megvolt.

Csehov darabjaira a keresés, messiásra várás, elveszettség jellemző, ahogy Tarkovszkijra is, de Tarkovszkij ellentétben Csehovval, a hitre hangsúlyt tesz, szinte mindegyik filmében bazilikát épít az egyetlen érdekesre, a majdani, talán egyszer-egyszer pillanatnyi megváltásra. Boldogságra? Hogyan is nevezzem ezt.

Szóval itt jön a harmadik kulcsszó, amely világos találkozási pont Csehovnál és Tarkovszkijnál – a vallás, a hit, a remény. Ha nem is a jelenben, akkor a jövőben, de akkor is inkább kétszáz év múlva legyen ez, mint száz év múlva.

Tarkovszkij – *Andrej Rubljov* – kamasz harangöntő fiúja, újrateremti a leigázott ország kulcsát, értelmét, egyetlen létezését, identitását, a vallást. Újraönti a harangot, amely megszólal, és Oroszország feltámad.

A harang kulcsszó Csehovnál, lásd *Három nővér*.

MÁSA

Amikor az ember részletekben kapja a szerencsáját, darabokban, aztán elveszti, mint én, akkor lassanként eldurvul, és tombolni kezd. (Szívére mutat) Itt forr bennem... (Fivérét, Andrejt nézi, aki a gyerekkocsit tolja) Lám, Andrej, a fivérünk. Minden reménység elveszett. Ezer és ezer ember harangot emelt, sok, sok munkát és pénzt öltek bele, aztán a harang egyszerre lezuhant és összetört. Csak úgy, hirtelen. Hát így van Andrej is...

Tarkovszkij és Csehov szereplőit a gondolat, a remény és az elkeseredettség kútjának peremén táncolás tartja életben. Ez az energia. A benzin. Ha ez elfogy: öngyilkosok lesznek, megölik magukat. De persze csak nagy ritkán fogy el. De akkor is a fiatalok ölik meg magukat Csehovnál. *Platonov*, *Sirály* – ezek mind fiatalok, akik mélyen csalódtak, egyszerre: saját magukban és az életben. Csehov alakjai, Tarkovszkij hősei mélyen forrón hisznek. Fenntartás nélkül. A hit, mint az életből kivezető, az élet elviselhetetlen csalódásaira, az egyetlen narkotikumot, gyógyszert, önáltatást kínáló megoldás.

Szóval a várakozás. A nőre, aki felemel minket, kiemel, lemosdat, akire támaszkodhatunk. Úgy hiszem, ez minden Csehovok axiómája. És innen kezdve – legalábbis számomra – mindig személyesen tudok beszélni Csehovon keresztül – magamról, életemről. Amikor Nyíregyházán a *Ványát* rendeztem, életem ilyen szakaszában bolyongtam, rengeteg alkohollal kísérve. Valami eltört bennem, tönkrement bennem és tudtam: kapaszkodnom kell, ha életben akarok maradni.

Szóval mindaz, amit fentiekben írok, mélyen rám, akkori élethelyzetemre, elkeseredésemre, csalódottságomra is jellemző volt. Nem is szívesen kezdtem a próbákat, mert nem éreztem erősnek, vezetőnek magamat, inkább gyengének, vaknak, aki jobban rászorul mások segítségére.

Aztán jöttek próbák és kikapaszkodtam, gyakorlatilag könnyedén a bajból, hiszen Csehov. János, itt vége?

2. *Ványa bácsi*, 2001, American Repertory Theater

Amikor az Egyesült Államokban a Harvard színiiskolájában, az Institute for Advanced Theatre Training at Harvardon voltam intézetvezető, megbízatásomat John Kerry akkori massachusettsi szenátortól vehettem át.

Másnap kezdődött az iskola, amely Amerika legjobb öt színiiskolájaként volt akkoriban számon tartva. Éppen 2001-et írtunk, annak is szeptember 11-i napját.

Az iskolaigazgatáson kívül, mint minden kedden a szemeszterben, a *Ványa bácsi* elemzésébe fogtam bele. Fogtam volna. Ez tragikus fekete borzasztó nap volt az ország és persze az én életemben is.

Amerikát megtámadták, és én majd hatvan gyerek lelki üdvéért voltam, lettem felelős, mint osztályfőnökük. Persze ezen a délelőttön, mit tehettem volna, átadtam a szobámat, átadtam a vonalas telefonomat nekik, mindenkinek legalább egy ismerőse dolgozott a tornyokban vagy környékén. Kívülálló voltam, de ott álltam a közepén életem legeslegnagyobb felelősségével a vállamon! Este Csehovot kellett volna tanítanom, de az óra persze elmaradt. Aznap a munkatársaimmal a John Harvard sörözőben néztük a tévét, ittunk és döbbenettel néztük a tornyokat, ahogy leomlanak. Én, hogy teljesen azonosuljak, amerikaivá váljak, egy hatalmas cheeseburgert ettem.

Közben azon gondolkoztam: hogy jön ide Csehov? Mit tud mondani? Avítt szerző, tud-e bármit mondani a mának, képes-e hatni? Beszélne? Megszólítaná-e ebben a helyzetben a fiatal lelkeket, akik szerte Amerikából jöttek ide tanulni? Úgy gondoltam, nincs tovább! Reménytelen, ehhez a hadi helyzethez becsatlakozni Csehovval: lehetetlen!

A gyerekekkel azt beszéltem meg, hogy majd ők jeleznek, mikor folytatjuk.

A folytatás egy péntek este volt, és éppen Csehov-elemzésóra. A Church streeti próbahelyiségben ott volt – váratlanul – az összes diák. Nemcsak az elsős évfolyam. Közel hetven gyerek, és ugyanannyi, ha nem a kétszerese, szülők, rokonok. Ott ültem

egy asztal mögött és azon gondolkoztam, most hogyan? Elkezdtem beszélni. Csehovról, csupa kétellyel, hogy Csehov lassan százvalahány év után, mit tud nekünk mondani. Improvizáltam. De láttam, hogyha most ebben a háborús laborban nem történik valami, akkor elveszett vagyok, de elvesz, megsemmisül a tanításba vetett hit, az intézet léte és értelme.

Odahívtam Georgia Hatzis görög származású elsős tanítványomat. Odaadtam neki a Ványa bácsi-példányt, kihajtottam a végénél. Paul Schmidt remek, érzékeny, törékeny fordításával.

„Olvasd fel Szonya monológját, lassan, mondatról mondatra. Csak úgy mondhatod el a mondatot, hogy megértetted, mikor magadban elolvastad. És nem lehet kevesebb, mint egy félóra. Lassan világosan értően, érthetően olvasd” – mondtam Georgiának.

Georgia elkezdte olvasni.

SZONYA

Mit csináljunk? Élni kell!

(Szünet)

És élni fogunk, Ványa bácsi. Végigéljük a napok, az esték hosszú-hosszú sorát; türelmesen elviseljük a megpróbáltatásokat, amelyekkel sújt a sors; nyugalmat nem ismerve dolgozni fogunk másokért most is, öregkorunkban is, ha pedig üt az óránk, békésen meghalunk, és ott, a síron túl, majd azt mondjuk, hogy szenvedtünk, sírtunk, sok volt a bánatunk, és az isten megsajnál bennünket, és mi ketten – te meg én, drága bácsikám – megérjük ott a gyönyörű szép, fényes életet, örülni fogunk, meghatott mosollyal tekintünk vissza majd mostani boldogtalanságunkra – és megpihenünk. Én hiszek ebben bácsikám, forrón, szenvedélyesen hiszek... (Letérdel előtte, karjára hajtja a fejét; kimerült hangon)

Megpihenünk.

Megpihenünk! Halljuk majd az angyalokat, és látjuk a csupa gyémánt eget, és látjuk, hogy minden földi rossz, minden szenvedésünk elmerül az irgalomban, amely betölti az egész világot, s olyan csendes, szelíd és édes lesz az életünk, mint a cirógatás. Én hiszek ebben... (Zsebkendőjével letörli nagybátyja könnyeit) Szegény, szegény Ványa bácsi, sírsz... (Könnyezik) Nem ismerted az örömet világeletemben, de várjál, Ványa bácsi, várj... Megpihenünk... (Megöleli) Megpihenünk!

Georgia tényleg lassan, értően, megindultan, de tárgyilagosan olvasott. Elképesztő tehetséggel. Értett most minden szót, nem volt véletlen egy betű sem, elgondolkoztatott. Miután befejezte, síri csend volt, volt, aki csak bámult maga elé – én magam is –, volt aki sírt, de mindenki megértette, hogy miről van is itt szó.

A továbblépésről. A túlélésről. A pokoli máról és a bizonytalan, de hittel teli jövőről.

Csehov remekül vizsgázott Amerika történelmének ezen a sötét, rettenetes pontján.

Két perc hallgatás után halkán megjegyeztem, hogy akkor Csehov mégiscsak_modern szerző!!! – Találkozunk holnap a következő órán!

Az amerikai egyetemen három napig nem tartottunk órákat mindösszesen. Aztán folytattuk. De hitünk Csehovban megingathatatlan lett.

Csehov feloldott, bekötözte a sebeket, de legfőképpen megnyugtatott ott lenni a pincében közel száz embert.

Szóval Csehov modern szerző.

Ha Csehovot próbálunk, próbára teszi a lelkeket, nem lehet előle elbújni. Nem lehet benne hazudni, sem rendezőnek, sem a színésznek. Ezért érdemes csinálni az egészet, mert az ember tükörbe néz, magával beszélget, meg hasonlításról, árulásról, szerelemről, kételyekről, gyengeségekről stb.

Amikor elolvastam Csehov *Szahalín* című könyvét, megdöbbsentem, milyen híven, milyen érzékenyen adja át a szegénység minden részletét, mennyi ebben a szerzőben a kíváncsiság, a nyitottság, az igazságra való törekvés. Ő volt az egyik első dokumentarista szerző.

A *Szahalint* mindig kötelező olvasmányként adom fel diákjaimnak.

Hiába tudjuk meg a *Sirály* első jelenetéből, hogy Medvegyenko havi 23 rubelt keres, tudnunk kell azt is, hogy milyen egy iskola, egy döngölt padlójú konyha, egy tűzhellyel a közepén. Tudnunk, ismernünk kell a szegénységet, az ízt, a szagát, szóval a Csehov-művek, az orosz irodalom kiindulópontját.

Ezért voltam boldog, amikor felkért Cseke Péter, rendezzem meg a *Platonovot*, mert Csehovval dolgozni olyan, mintha minden nap karácsony lenne. Ünnepe!

Goncsarov írja:

Attól a perctől kezdve, hogy írni kezdtem, [...] egyetlen művészi eszményem volt: egy becsületos és jó, rokonszenves figurát akartam ábrázolni, aki a legnagyobb mértékben

idealista, egész életében küszködik, keresi az igazságot, de hazugsággal találja magát szemközt mindenütt, és végül teljesen elhidegül mindentől, apátiába süllyed, mivel érzi a maga és mások, általában az emberi jellem gyengeségét.” (*Szakadék*. [ford. Gellért György]. Budapest, Európa, 1954.)

Ez mi hősünk. Ez az orosz hős. Tipikus. A magyar hős. Tipikus.

Összefolynak az egyetemi (SZFE), a harvardi és a színházi Csehov-munkáim.

A legelső Csehov-munkát Marton László adta a kezembe, amikor rám bízta félévre, heti rendszerességgel az osztályát.

A *Három nővérrel* foglalkoztunk csak. Kamerával, kis színpaddal. Hámori Gabi, Csányi Sándor osztálya volt ez. Gyönyörű, éjszakába nyúló napokra emlékszem. A vizsgán csak a 3. felvonást és Tuzenbach párbajjelenetét mutattuk be. Soha nem felejttem el, azért volt meghatározó számomra ez az együttlét az osztállyal, mert megtanultam, hogy nem a produkció a legfontosabb, hanem az együtt eltöltött idő!

A nyíregyházi *Ványa bácsi* után nem hagyott nyugodni Goncsarov fenti gondolata.

Második Csehov-rendezésem a *Ványa bácsi* újrarendezése volt az American Repertory Theaterben, Bostonban.

Ez már tisztábban látó és érző időszakom volt. Világos, kicsit csiszoltabb, számomra fontos előadás született, életemben ilyen nagyszerű kritikákat nem kaptam.

3. *Platonov*, 2002, Ódry

Ezután, ahogy novemberben hazaérkeztem, kért fel Máté Gábor, hogy *Platonovot* rendezzek végzős osztályának.

4. *Sirály*, 2008, Bárka Színház

2006-ban a Bárkán *Sirályt* rendeztem Alföldi Robival és feleségemmel, Bognár Gyöngyvérrel.

5. *Három nővér*, 2008, Kecskemét

6. *Sirály*, 2009, American Repertory Theater

2009-ben *Sirály* újratöltve Bostonban – de ez semmiben sem hasonlított a Bárka-beli előadáshoz.

Robert Woodruff producerrel együtt felkértük kedvenc tanítványunkat, Mickey Solist, hogy játssza el Kosztya szerepét.

Mickey kemény srác, napi egy muffin és joghurt, ennyi pénze volt. Michiganból jött, a legnagyobb szegénységből, egy lakókocsiból.

Ahogy ő beszélt a lázadásról, mint magánember, mint Kosztya, az vad volt, kegyetlen és szentimentális – egyszerre. Na, ilyen lett az előadás is. Ez volt az utolsó előadás, amit az American Repertory Theaterben rendezhettem.

A hetedik, egyben az utolsó előadás. Ez a színház a legkedvesebb hely volt számomra. A csodálatos Robert Brustein alapította színház a Harvard Egyetem közepén áll. Itt bontott szárnyat Robert Wilson.

Az American Repertory Theater volt Robert Brustein második színháza, amit létrehozott a semmiből, az első a Yale Repertory volt.

Nagy ember, igazi színházi koponya, radikális és érzelmes, adakozó. Ezt szerettem Amerikában, mert találkozhattam néhány ilyen adakozó, tehetségisztelő és irigységet nem ismerő emberrel, mint ő.

Bob Brustein mind a mai napig Harag György mellett a legkedvesebb és legfontosabb mentorom. Ma már túl van a kilencvenen. Minden héten beszélünk, mindenről beszámolok neki, ami velem történik, mindig kikérem a tanácsait.

Nincs év, hogy ne dolgoznék Csehovval!

Az SZFE-én a színészeknek és filmrendezőknél filmszínészetet tanítok, Csehov a legjobb terep az emberismeret és érzékenység feltérképezésére.

7. Egyetemi kurzusok

Csehovot tanítva: Harvard és SZFE. Különbségek

„Nem találok még az igazsághoz vezető ösvényt” – így szeretett „szervedni” Tommy Derrah nagyszerű színészbarátom, akivel legalább négy produkcióban dolgoztam együtt, az egyik éppen a *Ványa bácsija* volt.

Ő sajnos azóta elment közülünk, de kedvenc, kissé fellengzősen is használt mondata azóta is velem van.

Az ösvény

Az egyetemeken, ahol volt szerencsém színészeket tanítani, ez volt a varázsszó, az a bizonyos ösvény!

A jelenléthez, az igazsághoz, a karakterhez vezető gyötrelem. Jó színész nemcsak dolgozik, hanem gyötrődik, szenved, együtt kel, fekszik alakjával.

A megközelítés, a lényeg. A megtett út.

Elképesztően érdekes a Jim Carrey amerikai színésze-ről készült dokumentumfilm, az, hogy hogyan játssza el Andy Kaufman híres amerikai színész szerepét.

Amikor az első napon Milos Forman a színészt a nevé-n szólítja, Carrey válasza tömör és egyszerű. „Andynek, Andy Kaufmannak hívnak, ki a Jack?”

A film végigvezet minket azon a folyamaton, hogy hogyan olvad eggyé a színész a szerepével. Gyakorlatilag egy elmeorvosi tanulmányt látni. Amikor a szerep átveszi a helyét a színész testében-lelkében, uralja, befolyásolja, szó szerint megőrjíti őt és mindenkit a forgatáson. A színész eltűnik, megjelenik a karakter. Elképesztő film a színészet-ről. Nem követendő, de tanulmányozandó. Tananyag.

A forgatáson látszik: mindenki elfogadja a játékszabályt. Carrey helyett egy gyakorló elmebeteg rohangál a forgatáson, kikezdve mindenkivel, provokálva mindenkit, egy az egyben Andy Kaufman. Milos Forman egyre többet rágógumizik, kollégái egyre idegesebbek, mert Carrey/Kaufman nem hagy nekik nyugtot, hiszen az eredeti Andy igazi, gátlástalan provokátor volt. Té-bolyító, elképesztő minden jelenet a forgatáson.

A színész megszűnik, a karakter megszületik.

Az átlényegülés-ről szeretnék írni.

Csehov az, aki végigvezet minket azon a bizonyos ösvényen! Csehovval a legtöbb tanulható és a színészet lényege, azt hiszem, megtanítható!

A színészekkel való munkában mindig a legfontosabb az elemzés.

A megértés. Mit akart közölni a szerző? Mik voltak a szándékai? Először ezt kell megérteni mindegyikőjüknek! Ezt aprólékos –, mondatról mondatra – elemzéssel kell végigcsinálni.

Gyakorlatilag egész szemesztereken át elemeztük a hallgatókkal együtt a *Három nővért*, csak a harmadik és negyedik felvonását.

Itt a legfontosabb az összefüggések feltárása. Ez olyan, mint egy boncolás. Kiten-ni az összes szervet az asztalra. Szétszedni, szétszálazni, először a történetet, majd a

karaktereket. A karaktereket csakis viszonyrendszerben lehet megérteni, kommunikációjukban, egymással való cselekedeteikben, beszélgetéseikben stb.

A véget nem érő elemzések közben sokszor az volt az érzésem, hogy a színészhallgatók már rohantak volna föl a színpadra, játszani. De nem engedtem őket! Olvassuk még, fontos a türelem megtanulása, az instant megoldások nem mindig vezetnek eredményre, ez a szerző nem szereti a gyors, felületes megoldóképleteket. Tehát rengeteget ültünk, főttünk a szöveg levében, ha egyáltalán szabad ezt így mondani.

Amikor felmentek és belefogtak a színpadi alakításba, már magukra húzták a karaktert, minden egyszerűbbé vált. Átláthatóbbá. Alapos ismeret, tudás volt mögöttük.

Ez nem metódus és ország kérdése, ezt a lassú folyamatot mindenhol megköveteltem.

A Harvard színiiskolája és az itteni egyetem tapasztalatai között igazából nincsen sok különbség. Talán odakinn az „éhség” nagyobb. Mivel rengeteg pénzt fizetnek (80 000 dollár) a tanulásért, minden pillanatot – jogosan! – kicsikarnak maguknak. Nincs egy óra, amely egy perccel később kezdődne és végződne. Hiszen ezt a pénzt akár életük végéig fizetik vissza. Nincs lehetőség sem a tanulók, sem a tanárok részéről semmiféle hanyagságra, késésre.

Mindenkitől a maximumot várják és önmagukból is a maximumot adják.

Ez számomra elképesztően fontos volt. Odakinn a tanulók folyamatosan bírálják el tanáraikat. Ez mindenképpen a legjobb teljesítményre ösztönöz mindenkit. Irigylendő struktúra.

Odakinn kétszer annyi a Curriculumban a beszédóra, mint idehaza. Nincsen olyan próba, bármilyen legyen is az, hogy nem ül a nézőtérén egy voice coach vagy egy v. c. hallgató.

Remekül beszélnek, kíméletlenül jegyzetelnek, bátran kritizálják egymást.

Odakinn az első meglátásom az volt, hogy folyamatosan dobozokból esznek, nincs idő kimenni, az ebéidő max. 25 perc. Evésre nem szánnak időt!

A Harvardon ridegebb minden, kevés a véletlen, minden szisztematikus, eltervezett, világos. Átlátható, kemény metódus. Én nagyszerűen éreztem magam benne, mert tudtam, hogy minden pillanat: versenyhelyzet.

Ezt imádtam! Készülni kellett minden órára!

A kényelmesség, az ellustulás, az önhittség a tanítás halála és ősellensége!

De a tehetség mindenütt tehetség.

A két egyetem között talán a legnagyobb különbség az odakinti zárkózottság. A magányosság.

Amerika hatalmas ország, messziről, ezer kilométerekről jöttek ide. Nem mennek haza hétvégeként, egyszer vagy kétszer egy évben mindössze. A magányosság sok esetben zárkózottságot jelent, nehéz, kicsikarni, megkeresni, megtalálni bizonyos Csehov-jelenetek érzelmi részeit, rétegeit. Sokszor van egy pont, aminél tovább nehezen mennek lefelé – magukban. Pedig ez a legnagyobb kaland számukra, hogy valljanak a színpadon, de nehéz dolguk van, magányuk okán. Idehaza kicsit másképp megy ez. Kicsi ország, sokszor nagyobb merészség, kevesebb merevség.

A Harvard színiiskolájában tanították a Sztanyiszlavszkij-metódust és az amerikai úgynevezett *method acting*-et.

Ez szinte egy és ugyanaz, de kicsit különbözik karakterek érzelmi megvalósításában. Megvalósulásában. Nevezzük *játékmodornak*.

Ne játssz érzelmet! – ez az amerikai metódus egyik kulcsmondata.

A jelenetek megnézése után mindig is ez volt az egyik legalapvetőbb kritika. Persze ezt mindig is általánosnak és megfoghatatlannak tekintettem.

Amerikában az érzelmekkel való játék: játék a tüsszel. A megmutatkozás, a vallomások egy zárkózott országban, mint Amerika, nagyon nehéz. De ez remek, kivételes iskola éppen ennek a leküzdésére jött létre.

Megnyitni a színeszt.

Ez volt a legfontosabb cél.

Nekem ezt a szerepet adták. Ez volt az úgynevezett *skillem*. A Diótörő. Így is hívtak.

Mindig is közel állok a hallgatókhoz, szerintem sosem a tegezésen, a magázódáson múlnak a dolgok. Hanem a mi igazi kíváncsiságunkon. Én kíváncsi vagyok mindenre.

Ami az ő kultúrájuk, zenéjük, olvasmányuk, életvitelük, stílusuk, ruhatáruk stb. Csak úgy tudtam, tudok tanítani, ha közben én magam is tanulok tőlük. Megtanulom őket.

Közel voltunk, bizalmas viszonyban egymással és kérlelhetetlen voltam, amikor megorrontottam a belső spórolást!

Nem hagytam őket megúszni, nehéz, gyötrelmes órák voltak ezek, az első év első felében, a második év első felében – de aki akart, megnyílt, megmutatta, mi lakik odabenn. Képesek voltak érzelmileg rögzíteni az utat – későbbi használatra –, amit bejártak egy-egy merészen megszólaló belsőség jelenet során.

Ma már sok tanítványomat látom különböző amerikai sorozatok főszereplőjeként. Büszke vagyok rájuk, mert tudom, hogy ebben van nekem is némi részem.

A legfontosabb három hónapjukat kinn töltötték Moszkvában, idegenül, egymásba zártan. Orosz tanárok tanították őket. Mire visszajöttek az első év végén, ki voltak cserélve. Nyitottak, vidámak, szabadabbak lettek. Nem véletlenül volt – akkor – a Harvard iskolája a New York Tisch School of the Arts után a harmadik legjelentősebb színházi intézmény az Egyesült Államokban.

Akkor, 2000 és 2014 között.

Mára megszűnt. Múlt idő már, sajnós.

Az AMREP és Harvard – új – vezetése elküldte a társulatot, a színház befogadó színházzá vált, és tavaly megszűnt maga ez a nagyszerű intézet is. Vége. Ezért használok múlt időt!

Olyan ez, mint egy requiem.

Visszakanyarodva színházi rendezéseimre, az utolsó előtti Csehov-rendezésem Cseke Péter felkérésére a *Platonov* volt Kecskeméten, 2017 januárjában mutattuk be.

Most erről a – számomra nagyon fontos – próbaidőszakról fogok írni.

III. *PLATONOV*, KECSKEMÉT, 2017

Platonov – próbanapló

Először is, miért a *Platonov*?

MERT modern darab. Mert ide szól, nekünk harsog, bele a fülünkbe! A *Platonov* a lezüllés drámája, de nemcsak a címszereplő züllik le, hanem minden szereplő, minden lélek a történet végére odavan. Ez már igazán társadalmi dráma, mondanivaló. Mi vagyunk Platonov és mi vagyunk az összes szereplő is Mi, pesti, budai, magyar, elveszett értelmiségiek, itt csúszunk lefelé, ebben az országban, ezzel a történelemmel, zsigeri borzasztó hagyományokkal a hátunk, kibeszéletlen múlttal a hátunk mögött.

Apátlanul – ez a mű eredeti címe.

Gyökértelenül – egészíteném ki. Platonov izzó gyűlölettel beszél apjáról, ebben a színdarabban fiúk fordulnak apák ellen, mert gyökértelenül, gyűlöletben, magányosan nőttek fel.

ÉS ez öröklődik! Amikor Szása a 3. felvonásban rátalál a hullarészeg Platonovra.

PLATONOV

Na, igen... De nem veszi el tőled az isten a kisfiúkat! Téged miért büntetne? Talán azért, mert egy gazemberhez mentél? Vigyázz jól, Szása, az én kis emberkérem! Őrizd meg nekem, és esküszöm, embert nevelek belőle! Minden léptében örömd lesz majd! Pedig ő is Platonov, szegényke! Bár csak meg lehetne változtatni a nevét... Mint ember kevés vagyok, megbuktam, de mint apa nagy leszek!

Mondja Platonov, belekapaszkodva egy borosüvegbe, amelyből még az előbb hullarészeg szeretője, Anna Petrovna ivott, miközben dülöngélve mereng az iskolai kijárat felé, ahol nemrég Szofja, a másik szeretője rohant el. Szofja, akinek tönkre tette az életét, házasságát. Platonov már mindent elpusztított, megnyomorított maga körül. És most azt mondja: de mint apa nagy leszek.

Később, a rendelkezőpróbákon, azt kérem Kocsis Palitól, hogy ezután a bizonyos mondat után kapaszkodják bele a harmóniumba, merevrészeg, már remeg a lába, alig képes a saját lábán megállni. Megy minden tovább. Mókuserék. Gondoljunk csak Koljára, Platonov és Szása kisfiára. Egy kétszeres öngyilkos tönkrement asszony és egy alkoholizmusában megfulladt férfi gyermeke. Nem szeretem az *Apátlanul* címet, didaktikus, melodramatikus, de igaz és pontos.

A darab az elveszett értelmiségről szól, mirőlünk, akik saját csapdánkba hullottunk, ki ezért, ki azért, ki a politika, ki a nőügyei, ki a gyávasága miatt.

Nem lehet ezekben az időkben nem pontosan, fűtötten szólni a reménykeltő és vágykeltő évekről és arról, ami ezután következett. A feladásról, az egy helyben topogásról, arról, hogy nem lehet megtenni a következő lépést. Beleragadtunk valamibe, a saját változó korunkba, álmunkba, amikből egészen más lett. Mintha az értelmiség ebben a korban felesleges lenne, mintha csak bajt okozna, feleslegesek vagyunk, vagy pontosítsunk, hadd legyek személyes, felesleges vagyok!

Olvasópróba előtt

Kell egy példány! Ez nem egyszerű, hiszen az eredeti teljes mű 200 oldalas, a kecskeméti példányunk mindössze 95, kevesebb, mint a fele.

A szöveg

Hogyan húzzunk szöveget? Mi a szempont? Sok a duma? Legyen kevesebb? Ez a dramaturgia halála. Legyen pontos. A szándék legyen világos, ez adhatja meg a húzás „filozófiáját”.

Csehov ezt a művét – bár nincs teljesen tisztázva – körülbelül húszéves korában tette le az asztalra. Egyszerűen érthetetlen, ekkora emberismeret, egy huszonévestől. Ez az a kérdés, amelyre soha nem kapunk választ, én biztosan nem tudom.

De mégis van egy válaszom, ahogy fenn már írtam: Csehov melihovói birtokán a legnagyobb szoba a betegeké volt. A legkisebb az övé!

Ez az ember kíváncsi volt, nem elefántcsonttoronyból üldögélve gyakorolt mély társadalomkritikát.

A lényeg, hogy a *Platonov* férfibánat-mesélő központú előadás legyen itt, Kecskeméten. Ezt akartam, hogy önsorsrontás-követő legyen a példány és drasztikusan csak a címszereplőre reagáljon.

Az első, legfontosabb kérdés a fordítás volt. Itthon feleségemmel – aki Anna Petrovnát játszotta – több estén át olvastuk Elbert és Radnai szövegét felváltva. Érdekelt, hogy egy színész hogyan interpretál, hogyan „ízlik” neki a szöveg. Elbert János fordítása közelebb állt hozzám, de éreztem, hogy sok esetben színesebben fordított, mint kellene. De nem csak ez, nem akartam bele romantikát. Elbert János szövegében kissé túl sok a „stukkó” .

Íme néhány példa:

Radnai Annamária fordítása:

PLATONOV

(félre) Vagy úgy! Aha... (neki) Hogy is mondjam? Valószínűleg, nem akadályoz, de... de miben is akadályozna? (Nevet) Engem semmi nem tud akadályozni... Olyan vagyok, mint egy nagy kő, amelyik az út közepén hever. Azokat semmi nem akadályozza, mert ők maguk az akadály...

Elbert János fordítása:

PLATONOV

Hogy akadályoz-e? Mit is feleljek erre? Nem, nem akadályoz... (Nevet) Miért is akadályozna?... Engem nem akadályozhat semmi... Tudja mi vagyok én? Fekvő kő. Legfeljebb én akadályozhatok másokat.

Mindig szerettem a régi fordításokat. De most meggyőző volt, hogy a kimondott szó egyszerűsége, igazsága fontos, nem a szavak szépsége. Radnai szövege jobban játszható, férfiasabb. Nem elomló, sokszor márványszerű, egyszerűen közelebb van az eredeti orosz beszélt nyelvhez.

A próbafolyamatban sokszor mégis vissza-visszahúztam Elbert-szövegeket. A csúcspillanatokban, ahol a szereplők érzelmesen szólalnak meg, Elbert magyarja a nyertes, már csak azért is, mert szabadabban bánik a szavakkal, vállalja az érzelmességet, ellentétben a másik fordítással, amely jobb és közelebb bár, de sok esetben hűvösebb.

Mindenesetre az olvasópróbára Radnai szövegével, néhány Elbert-betoldással készültünk fel.

Már rendeztem a *Platonovot* Máté Gábor osztályával 2006-ban. Remek példányt készítettünk Rácz Attilával. Derékba húzva a 200 oldalt, lekerekítettük hetvenre. Kihúztuk majd' az összes öreget, nem azért, mert nem jó, hanem mert nem volt annyi szereplőnk. Fiatalok is voltak, nem akartam túlterhelni az akkori vizsgaelőadást. Ezt a példányt tartottam a mostani változat alapjának.

Mennyire hatott a Máté osztályvizsgálója a mai *Platonovomra*? Nagyon.

Először is talán a legfontosabb az intenzitás! A nézőket két oldalra ültettem, ezzel rettenetes feladat elé állítottam a fiatal hallgatókat, a megszokott doboz helyett, ahol a nézők egy csomóban ülnek, folyamatosan kellett kiszolgálni, nemcsak a két oldalt, de a két oldal szélén ülőket is!

Ebben a térben mindenképpen elképesztő intenzitásra volt szükség. A fizikalitás mélyen színházi fogalom.

Amerikában az egyetemen *A tavasz ébredését* is ilyen, a termen hosszan végig futó sávon készítettük.

Ezt úgy nevezem, hogy színházi intenzív tanulótér. A színész rengeteget tanulhat benne.

Ebben a térben nem lehet elbújni. Ha az egyik oldalnak háttal állok, ha a másiknak, nincsen pillanatnyi menekülés sem.

Talán ez volt a legfontosabb, amit magammal vittem az egyetemi előadásból a kecskeméti *Platonov*ba. A tér fogalmát. Intenzitás.

Sőt, amikor terveztem a kecskeméti teret, erősen munkált bennem az egyetemi színészvizsgák pezsgése, egyik helyről, teremből a másikba rohanás, az állandóság, az eltunyulás elleni fiatalos lázadás, dac.

Ezeket az emlékeket loptam el, hoztam a Ruszt József kamaraterem falai közé.

A *Platonov* nem filozofikus darab, mondtam a növendékeknek. Vulkáni forrongás, elégedetlenség, gyűlölet és öngyűlölet határozza meg az eredeti darabot. Az előadást.

A padláson előadott *Platonov* hőfoka energiaszintje elképesztő volt. Folyamatosan izzott, mint a kohó.

A tér, amely mindössze egy kifutóra emlékeztető gyepszőnyeg volt, éppen ezt szolgálta. Izzadt, fizikai előadás született.

Gyűlölöm a tunya színházat, a közepes, értelmiségi fogalmazást, amikor csak az a két színész, aki egymással szembenézve éli át jelenetet, érzi, hogy milyen igazi a színjátszás. De mi, kinn ülők, unatkozunk. Abból a „belül minden igaz” színházból van elegendő.

Kozmosz

Amikor a Művész Színházban dolgoztam, rengeteg tanultam az orosz színészekről. Ha visszagondolok az összes orosz előadásra, az összesre, amit láttam, mindig megragadt bennem a zseniális forma, az igazság, a pillanat megtartása és legfőképpen az, hogy a színészek állandóan kifelé fordulva játszottak. – Na ezt hogyan? – kérdeztem Tolja Belijt, aki a Mestert alakította *A Mester és Margaritában*. – Ruskij módszer: kozmosz – volt a válasz.

„Kifelé fordulok a nézők felé, kicsit a fejük fölé nézek, de közben megtartom, viszem magammal a másik tekintetét, akivel jelenetem van! Összenézek vele, de lefordulok róla

és a tekintete ott marad a szememben, a lelkemben és ezt nézők látják rajtam, nem kell ahhoz szembe fordulva játszani, hogy szembefordulva játsszak... Kozmosz...

Ez is egy fajta intenzitás. A moszkvai *Mester és Margarita*ban így játszanak a színészek. Most szeptemberben a 120. előadás körül járnak, kifelé nézve a kozmoszba.

A jó orosz színházban sosem rekesztenek ki engem, a nézőt a játékból. Itt Kecskeméten is talán az egyik legfőbb törekvésem, hogy a nézők végig fizikailag is részesei legyenek a történetnek.

Visszatérve az olvasópróbára. A reggeli olvasás után nyilvánvalóvá vált, hogy a 3.4. rész rettenetesen hosszú, nemcsak időben, hanem mondanivalóban. Az esti próbára rengeteget húztam.

Hatvanhat jelenet. Nem kevés, lehetetlen előadni 66 jelenetes színdarabot, maximum a felét.

A jelenetbeosztás:

I. felvonás

1 Anna, Trileckij sakk

2 Vengerovics, Glagoljev, Vojnyicev unalmas szövegek

3 Bugrov bejön a kertből (váltók)

4 Platonovék megérkeznek

5 Grekova megérkezik Platonovval hiszti

6 Anna Petrovna lecsillapítja Grekovát

7 Anna Petrovna békítés, Szofja megérkezése

8 Oszip, Platonov provokálja

9 Platonov, Vengerovics, Anna zsidózás, provokálás, Platonov bosszantás, tavalyi műsor

10 Kirill megérkezése

11 Vengerovics, Iszák, Platonov kézfogás

12 Anna Petrovna, Platonov, hitelezők

13 Platonov egyedül, Szofja nézelődik

14 Platonov, Vojnyicev gyönyörködök a feleségemben + Trileckij hozzájuk Anna Petrovna, négyes részegség

15 Trileckij, Bugrov kölcsönkérés

16 Trileckij, Jakovnak adja a pénzt

- 17 Szofja, Vojnyicev utazzunk el
- 18 Platonov, Szofja elmenekül?
- 19 Platonov, Kiril újságot olvas?
- 20 Platonov megcsókolja Grekovát
- 21 Hozzájuk Trileckij
- 22 Kiril, Platonov ifjú táncos, nem táncol? Kirill, Anna Petrovna hódítás
- 23 Kiril, Anna Petrovna udvarlás 1
- 24 Platonov a gyalázat sziszeg
- 25 Szofja, Platonov 2, Platonov kínzás
- 26 Szása, Szofja, Anna hármass monológok
- 27 Glagoljev, Kiril, Anna Petrovna kurva
- 28 Vengerovics, Oszip felbujtás
- 29 Trileckij Vengerovicstól pénzt kér
- 30 Platonov, Trileckij kortárs hírességek albuma
- 31 Anna Petrovna udvarol Platonovnak
- 32 Grekova őrvöng
- 33 Kiril, Glagoljev, Anna Petrovna
- 34 Platonov, Szofja
- 35 Vojnyicev, Platonov
- 36 Kiril, Glagoljev rágalmazás
- 37 Szofja új élet
- II. felvonás
- 38 Szása, Oszip
- 39 Platonov, Szása ázott állatka
- 40 Iszák, Platonov
- 41 Anna, Platonov részegség
- 42 Trileckij megérkezése, Szása
- 43 Oszip leskelődik, Anna Petrovna
- 44 Platonov, Trileckij, beteg a boltos
- 45 Szása, Platonov, ablak
- ~~46 Jakov levelet hoz~~
- 47 Szofja levele, Platonov, Vojnyicev be
- 48 Oszip, Szása, Oszip beárulja Platonovot, jön a vonat
- III. felvonás

- 49 Szofja, Platonov ébredj, elkésett
- 50 Platonov egyedül
- ~~51 Markó idézése~~
- 52 Anna Petrovna ivászat, visszazüllés
- 53 Platonov egyedül, Oszip be, megakarja ölni, Platonov megveri
- 54 Szása szétválasztja őket
- 55 Platonov, Szása, Pl. bevallja Szofját
- 56 Platonov egyedül, Vojnyicev, tönkretettél, add vissza Szofját
- ~~57 Legyek átkozott~~
- IV. felvonás
- ~~58 Szofja, Kátya, Platonov nem akar jönni~~
- ~~59 Vojnyicev, Szofja~~
- 60 Anna Petrovna, Oszipot agyonverték a parasztok, Vojnyicev rimánkodik, megcsalt
- 61 Bugrov be eladták a birtokot Bugrov vette meg, megalázás
- 62 Platonov be, mindent bevall
- 63 Szofja, maga mit keres itt, aljasságra készül, könyörög Platonovnak
- ~~64 Platonov egyedül, pisztoly~~
- 65 Grekova be, kibékülés
- ~~66 Szofja lelövi Platonovot~~

Ki vagy te, Platoska?

Ki ez az ember? Mi teszi modernné, mármint mitől nem múzeumi darab, mint egyébként azt gondolhatnánk sok szereplőjéről a Csehov-drámának.

„A gyávaság a legnagyobb bűn” – mondja Bulgakov a *Mester és Margaritában*. A mai korban – ahol a restség ütött tanyát – a *Platonov* egy merész nagyszabású férfi darabja, aki kimondja, mit érez, nem fél, nincs benne megalkuvás. Önmagáról!

Ez az egyetlen, akivel képtelen szembenézni.

Mindenkiről sarkos, férfias véleménye van, kivéve saját magát. Platonov egyszer igazán őszinte a darab folyamán, amikor arról a fekvő kőről beszél.

Talán saját magát is meglepi, hogy milyen kegyetlenül néz szembe saját magával. Majd aztán gyorsan el is hessegeti a témát, feloldja a beszélgetést, kibújik alóla.

Meg is törik, vége is lesz, magányba, iszákosságba menekül. Egy elesett férfi darabja, de merész férfié.

Ezek a mai „felesleges” emberek, akik nem tudnak, képtelenek előrelépni, nem hajlandóak meghasonulni! Ó Platonov!

Persze a darab egyik legfontosabb eleme Platonov gyengesége maga. A múltja. Arcpirító szégyenként ül rajta összes beteljesületlen álma!

A Platonov fő kérdése, honnan tartunk, hová?

Vajon miért hagyta abba Platonov? Miért nem fejezte be az egyemet? Erre az író nem ad magyarázatot, erre csak a főszereplő adhat, maga a Platonovot játszó alak, színész.

A moszkvai *Mesterben* mindent megtettem, amit nagyszínpadi hatásban el tudok és el akarok érní. Azt hiszem, elképesztő határokat csináltunk, színészilleg és szcenikailag is.

De torkig vagyok. Magammal. Vágyom a világos, egyszerű, nem kommentált, nem színészkedő, halk, bátran egymással kommunikáló előadásra. Talán a Schilling *Sirálya* jó példa a sallangmentes, halk, egyszerű, mai, szívdobbanásszerű előadásra.

Olvasópróba

Megkérem a színészeket, halkan, elmélyülten, értve a szöveget, lassan olvassanak. Ne értelmezzék, hanem értsék, ha megértették, akkor olvassák csak. Tehát a hossz nem mérhető, de a szöveg és a színész találkozása értelmezhető. Érezhető!

Egészen remekül keveredik, fér el egymás mellett Radnai és Elbert. Annamari fordítása pontos, szöveg hű és szövegkövető, Elbert János szövege gyúlékonyabb, érzelmesebb. Visszakövetve az oroszról, kicsit pontatlanabb, de a fontos helyeken rettenetesen segít eligazodni az előadás érzelmi térképén.

Nagyon érdekes, hogy világosan válik ketté az első felvonás – Kirill megjelenéséig – egy társalgási darabra, majd, mintha ketté vágták volna, következik, remélem, meglepő módon, a kettősök hosszú sora. A húzásnál arra számítottam, hogy az első felvonás két egyenlő hosszú részre oszlik, éppen itt.

Mindenki elmegy végre enni, mert a háztartásban rettenetes a rendetlenség, mire enni adnak, majd amikor kicsit jól laknak, a vodka mögé valami ennivaló is bekerül, jönnek a keserű, kellemetlen, húsba vágó, régen halasztott beszélgetések.

Ezeknek természetesen a koronája Szofja és Platonov két kettőse, de ugyanilyen fontos Platonov és a tábornokné kettős jelenete.

De nekem a legfontosabbak egyike mégis a két barát – Trileckij és Platonov – régóta halasztott és időszerű őszinte húsba vágó kettőse.

Szóval kezdjük az elején, visszatérek az olvasópróbára.

A szöveg remekül mondható, nem poros, szilaj, száraz, férfias szöveg.

Kocsis Pál úgy olvas, mintha mindig erre a szerepre készült volna. Mélyen, ihletetten szól, a többiekre erős hatással van az olvasása. informatív unalmas, tipikus exozicció, közhelyes darabkezdés. Mármost ma. De ma, ma van!

Első jelenetek – Trileckij és Anna Petrovna kettőse, tipikus darabkezdés, nem tetszik. Annyira remek volt Mihalkov filmjében a kettős, hogy lehetetlen utánozni, meg minden *Platonov* ezzel az unaloműző jelenettel kezdődik. Tudom, a mienk is ezzel fog, de nem így, nem ilyen egyszerűen, de majd vissza erre, amikor próbáljuk.

A második rész, amely összevonva az első, a második, a harmadik, a negyedik csehovi rész, egyszerűen katasztrófális, hosszú, terjengős, unalmas, de nem látom, hogy lehet rövidíteni vagy tömöríteni.

A második rész világos, egymás után következnek a jelenetek, ahol Platonov rádöbben merev hosszú részegségében, hogy valójában mit is tett. Egy kijózanodás fázisai vannak remekül megfestve.

Mindegyik jelenet fontos, mindegyik pillére a darabnak. Gyakorlatilag két jelenet vehető ki – hiszen mindig ezen gondolkodom, hogyan lehet rövidíteni –, Oszip megjelenése, és a Küldönc, a bírósági idézéssel. Ez a kettő. Az utóbbi informatív, csak azért szeretem, mert a legvégén Platonov a haláltusájában neki akar adni pár rubel juttot. Ez szép. De ezért nem tartom meg, a végén Grekova el tudja mondani egyszerűen az egész bírósági részt egy mondatban. Szóval – ahogy hallgatom az olvasást, eldöntöm, hogy ezt kihagyom.

De Iszák jelenete kihagyhatatlan, nemcsak a két erősen rasszista módon megnyilatkozó szereplő miatt, hanem világossá kell tenni, hogy nincs béke, még a lehetősége sincs a békének a szegény tanítók és a részeg, magukat kötőnek álmódó oligarchák között. Iszák, aki Tuzenbach módjára a megbékéléstől álmodozik.

ISZÁK

Mennyi szerencsétlen, mennyi éhező, mennyi részeges van a hold alatt! Mikor jön el az ideje, hogy akik mindig csak vetnek, de sosem esznek, végre jóllakjanak? Mikor, kérdem én?

Szóval nem hagyom ki, hiszen ebben a háromperces kis karcolatszerű jelenetben a 21 éves Csehov világosan megírta, hogy reménytelen a békekötés az oligarcha és a szolga között. Micsoda elképesztő pillanat az odahajított aranylánc, öröm lesz megmutatni.

Hallgatom az olvasást, nem jegyzetelgetek. Ilyeneken gondolkodom.

Néha élvezem a tempót, néha súlyosan unalmassá, epikusan hömpölygővé válik a szöveg. Ott ad mégis benyomást arról, hogyan „lélegzik” a szöveg.

Csak azt írom, amikor lassú, meg széljegyzek minden 10. percet a példányom bal felső sarkára. Ebből érezni a szövegekönyv ritmusát. Persze nem vonok ebből le súlyos következtetéseket, de támpontot kapok a ritmusról, később ennek a „ritmusképletnek” nagy hasznát veszem.

Hosszú lesz ez az előadás, az olvasáson látszik, hogy nagy harcot fogunk folytatni az idővel. Pedig a 200 oldalas eredeti már így is le van húzva kilencvenvalahány oldalra. Max. 10 óráig be kell fejezzük, világos, ez lehetetlen. Ezért kértem a színészeket, ne rohanva olvassanak, hanem lassan, kifejezőbben!

Sokszor a rendezők olvassák fel a darabot, ezt sosem tenném, hiszen ez a legragyogóbb alkalom hátradőlni, szemet becsukva figyelni, milyen a példány ritmusa, zeneisége, tömörsége.

Így lecsukott szemmel érzékelem, hogy a harmadik felvonás kissé katatón szerkesztésű, egyik kettős a másik után, először Szofja kétségbeesett, bolond, kapkodó, álmittas, cseppet sem realista jelenete, majd megjelenik Anna Petrovna, aki tartását végleg sutba dobva részegedik le Platonovval, majd megjelenik Oszip, hogy megölje Platonovot, de betoppan Szása, hogy megmentse, majd amikor Szása csalódottan indul el gyufát inni – hiszen véget ér a élete, szemünk láttára omlott össze Platonov hazugságrendszere, akkor mindezek tetejébe megjelenik a nyűszítő Vojnyicev is, hogy mit tett vele.

Miért ez a monoton/katatón felvonás, miért így írta Csehov, hiszen ezt hagytuk a legérinthetlenebbnek az eredetihez képest... Világos, ahogy hallgatom, az egyre jobban, tehát nem kapkodva, idegenül, hanem beleélten olvasó színészek is megérik, hogy itt bizony arról van szó, hogy megint a szemünk láttára csúszik le egy ember.

Ahogy hallgatom az olvasást, érzem, hogy ez az a Csehov-darab, ahol nem háttérben történnek, dőlnek el a dolgok, hanem minden itt van a szemünk előtt. Tehát megerősödöm abban a hitben, hogy mindez a nézőhöz zavarba ejtően közel kell hogy megtörténjen.

Olyan előadásról álmodom, ahol összefolyik a nézőtér és a színpad, illetve a színpadi cselekmény. Tehát olyan intim pillanatokot fogunk létrehozni, illetve kell hogy

megkísértsünk, ahol a nézők egyre kényelmetlenebbül érzik magukat a közelségtől. Azt kell, hogy érezzék, illetéktelenek, beléptek egy olyan privát szférába, ahol zavarba ejtő jelen lenni!

Egyik nagy moziélményem Louis Malle *Vanya on 42nd Street* című filmje. A film nyitójelenetében a színészek külön-külön róják New York utcáit. Az egyik újságot árul, a másik idegenekkel fecseg, a harmadik forrón issza a kávé, megégetve a száját stb.

Minden színész egy kicsit különösen viselkedik, nem játszik szerepet, de mégis minden mozdulatuk-geisztusok jellegzetes önmagára ismerő, önazonos. Azután a különböző alakok valahol összefutnak – még az utcán –, majd egyre többen együtt mennek és végül bemennek egy romos színházépületbe, beszélgetnek, mai napi dolgokról, életükről, gondolataikról, leülnek és közben észrevétlenül kezdődik el a „színház” a filmben.

ASZTROV

Nagyon megváltoztam azóta?

MARINA

Nagyon. Akkor fiatal voltál, szép, most pedig megöregedtél. A szépséged sem a régi már. Meg szó, ami szó – iszol.

Mennyi ideje ismerjük mi egymást? – kérdezi az egyik színész, nyakán kicsit fázósan húzva össze a sálát.

És elkezdődik a darab, az előadás, a film. Észrevétlenül, a való életből kilépve, mintha csak egy ajtón lépnénk be Csehov „mozijába”.

Valahogy ez volt az első gondolatom erről a *Platonov*ról is. Észrevétlenül elkezdni, semmi cicoma, céció, színházi közhely, hanem észre sem vesszük, hogy valaminek a közepébe csöppentünk!

Ezen gondolkodom, miközben még olvassák a kinkeservesen hosszú harmadik–negyedik felvonást.

Egy ilyen besurranós kezdés meghatározza majd a játékot is. A színészetet. A színészkedést. Halkan kell hogy játszanak, az már nem is színészet, hanem magánbeszélgetés. Ha jó az előadás, a nézők illetéktelennek fogják magukat érezni. Behatoltak egy olyan térbe, amely nem az övék, de a darab és az előadás semmi másról

nem is szól, csak róluk. A férjükről, az ifjúkori beváltatlan álmaikról, a kapcsolataikról, az alkohorról, az estéik elviselhetetlenségéről stb., azt szeretném, hogy a színészekkel együtt átélt „családias” pillanatok ismerősek legyenek a nézők számára.

Na, ettől nagy mű a *Platonov*.

(Hála istennek, nem csaltak a megérzéseim, a szándékomat sikerült valóra váltanom, nap mint nap nézem a nézőket a velem szemben lévő sorokban, látom, hogyan húzza be az előadás őket saját valóságukba. Mi lehet ennél fontosabb, ennél nagyobb dolog, minthogy a színpadi valóság megkísérti a sajátjukét?

De vissza az olvasópróbara. A harmadik felvonást hallgatom és ezekre gondolok, hogy mégis milyen kegyetlen sorozás ez Platonov testén és lelkén, itt a harmadik felvonásban, ahol sorra megjelennek az áldozatai, valamiféle megváltó szerelemért könyörögve.

PLATONOV

Menj innen... Főbe lövöm magam! Becsületúristenemre!

VOJNYICEV

Nem fontos... Isten önnel!

PLATONOV

Istenem! Legyek átkozott, elhagyott engem az Isten! (zokog) Távozz az emberektől, féreg! Szerencsétlenséget hoztam az emberekre, és az emberek a szerencsétlenséget hoztak rám! El az emberektől! Ütnek, ütnek, de csak nem sikerül agyonütniük! Üssetek, amíg meg nem ölöm magam! Szása! Szása, az isten szerelmére!

Itt akár vége is lehetne az előadásnak.

Érzem előre, nehéz dolgunk lesz Platonov halálával. Nehéz is lett!!!

Mert amikor a negyedikben, amelynek körülbelül 18-szor van vége, Szofja végre lelövi Platonovot – érzem, hogy Szofja nem hálás szerep, nem a legárnyaltabban megfogalmazott karakter. Férfiúi reflexió, tükörcserép, ami csupán arra szolgál, hogy szembeállítsa Platonovot régi énjével és megvívjon érte a történet során, kipróbálva, provokálva mai férfiúi erejét, csábját.

De ez az igazságszolgáltatás, ha Szofja lövi le őt? – Nem! – érzem, miközben lassan véget ér az olvasópróba.

– Na ez így még nagyon stimmel – mondom, és felállok, tudom, újra kell fogalmaznom a negyediket, de főleg a negyediket.

Nem lehet a negyedik felvonás több csupán, mint egy kóda, egy gyászos befejezés csupán, ahol a Platonov megkapja, amit már régen megérdemelt, a halált!

De annyi fordulat van, annyi ismétlés a mostani húzott példányban is, hogy ez túrhetetlenül sok lesz.

Emlékszem, a Máté Gábor-osztállyal a negyedik felvonás csupán egy oratorikus 10 perc volt, nem több, csak álltak, dülöngélt az összes szereplő, megnyomorítva az előző eseményektől. Mondták, monoton halkán, szinte maguk elé motyogva az utolsó mondataikat...

Oratórium! – ezt fogalmaztam meg akkor. Oratórium – ezt fogalmazom meg most is.

Mivel a dramaturgom elszökött – egyedül állok neki a feladatomban. Délután, a fentiek jegyében, megkurtítom a harmadikat.

Minden egyes próba előrevisz! – mondta Csehov, persze, amikor optimista volt. Én most az vagyok! Kifejezetten bízom ebben a pillanatban itt és most Kecskeméten.

Persze ez nem lesz mindig így.

Ilyenek járnak a fejemben, amikor még mindig hallgatom a színészeket. Megpróbálok repülni a hangjukkal.

Arra kértem őket, hogy egyszerűen, világosan olvassanak, és ha megértették a mondat értelmét, akkor szólaljanak csak meg, csak akkor! Addig ne!

Hangosan értelmesen, mert akkor bennem is megszületik az előadás. Addig nem. Én a színészekből rakok össze egy előadást, pláne egy ilyen kamaraelőadást.

Emlékszem Nyíregyházán a *Ványa bácsi* olvasópróbája után megnéztük a hírhedt *Ványadt bácsi*-paródiát, Szemes Marival és Alfonsóval. Ennél jobban nem tudtam volna elmondani, hogy milyen ne legyen az előadás! Évekig beszélhettem volna róla, hogy milyen a deklamálós magyar/szovjet/országi színház, de ez a tíz perc mindent elmondott helyettem.

Kocsis Pali elképesztően jól határozottan, férfias erővel olvas fel, mégis nagyon egyszerűen itt és most olvassa a darabot.

Greková hadar, tudom hadarni is fog, nem értem mit mond, majd le kell fékezni... Nagy Viktor, mekkora felfedezés. Halkan, sordino beszél, de mindent ért, világosan, szégyenlősen olvas. Gátlásos színész. Érzem: élmény lesz vele, mert kiismerhetetlen és rettenetesen modern. Ezt még nem tudom, mit jelent, de érzem, hogy van valami

szarkasztikus, fájdalmas cinikus a hangjában, az a páncél, ami fontos lesz ehhez a Trileckijhez.

Nézem kettőjüket – Kocsist és Nagy Viktort – férfibarátság, érdekes, erős pár lesznek. Gyöngyvér, a feleségem, Anna Petrovna – mélyen olvas, gátlásosan, de néha elképesztő mélyről szakadnak ki belőle a mondatok. Vele a legfontosabb, hogy nemesi arcélt faragjon magának, tartást erre a szerepre, az elveszettség, a feladás megy neki. De a tábornoknáságot meg kell fogalmazza.

Meg is fogja gyönyörűen. Élete legszebb, legteljesebb alakítása lesz ez!

Fruzsina – Szofja, érdekes nő, szőke, ha ránézek, tikkell a szeme, barna, szép szeme van, biztonságos bűgő hangja. Már tudom, hogy itt mi lesz a dolog, kikapcsolni a biztonságos bűgást, a furcsa tekintet zavarbaejtőségét, ezen túl megkeresni a szerepben az érzelmeket, nehéz lesz. Igazi érzelmeket kell keresni. Ahogy hallgatom Platonov és Szofja jeleneteit, arra gondolok, hogy ez gyenge pont a darabban.

Ez a női szerep. Szofjáé.

Első jelenete elképesztő találmány, amikor csak röhögnek körülötte, nem ismeri fel Platonovot, egyetlen szerelmét. Hová tűnt minden? – kérdezheti magában. Fruzsínának ott belül kell majd keresni. Megszólalni belül is. Érzem, nem lesz könnyű, hiszen vastag a biztonsági színészpáncél.

Szálazzuk szét, ahogy az elemzőpróbakon ülünk.

Platonov/Szása

Platonov/Anna Petrovna

Platonov/Szofja

Platonov/Trileckij

Ezeket külön, lineárisan kell hogy olvassuk, minden találkozó négy órát tart.

Végig olvassuk először, csakis az ő jeleneteiket, egymás után, követve a sorsuk, kapcsolatuk át/alakulását. És beszélgetünk, persze én rengeteget, de fontos, hogy a színészek is beszéljenek.

Itt minden kapcsolat lecsúszástörténet. Platonov minden kapcsolata a mélybe zuhan.

Into abyss!

Platonov mindenkit magával ránt, le a mélybe, mint a kőszobor Don Juant.

Hat hetünk van. Mindennek ellentmond, de egy hetet, ha nem többet, az asztalnál kell hogy töltsünk.

Párosával ülünk. Először végig vesszük a szerelmeket.

Az első páros leülés: Szása/Platonov

A megérkezés: vidám önfeladt, világos. Platonov lenézi a házasság intézményét, lenézi Szását.

Keményen beszél saját magáról, de feleségéről is. Kíméletlenül. De közben Anna Petrovnának udvarol.

Maga hiányzott a legjobban... És a szemeimnek is! Magát látni, Anna Petrovna, a hosszú, gyötrelmes sivárság és alantas élet után – felfoghatatlan fényűzés!

Megérkezésük után, Szása jelenlétében mindez!

Alantas élet – fogalmaz Platonov, bennefoglaltatik az asszony ebben a jelzőben. Alantas – csúnya kemény szó.

De mégis benne van a férfi önvallomása, magáról is, nemcsak feleségéről, a házasságáról.

Amit látunk, elképesztő, ahogy Platonov a saját feleségét nemcsak elárulja, többszörösen megsérti, de közben a társaságában pimaszul udvarol egy másik asszonynak!

De Szása ezt nem veszi komolyan, hagyja, nem is hallja meg, hozzászózott már, nem is veszi észre. Nem is hallja már meg.

Másik jellemző, hogy az első felvonásban, tehát a tábournokné partiján, gyakorlatilag semmiféle közös jelenetük, a megérkezésen kívül, nincsen. Nemcsak Platonov unja Szásáját, hanem ez valószínű fordítva is így lehet!

De Szása valahogy mindig követi az ő Platonovját, figyelni és persze szégyelli is magát miatta!

Külön vannak – egymástól fizikailag távol – külön beszélnek egymásról. Külön az egész első felvonásban.

Kötélék. Erre nincsen jobb szó. De még csak érezzük. Platonov tisztában van azzal, hogy neki mit jelent a felsége, de egyelőre csak frázisok, szavak ezek, nincsen mögötte tapasztalás, mély megélés.

Majd lesz! Nemsokára a szavak értelmét, a frázisok mögötti tartalmat Platonov pontosan megfogja érteni!

De egyelőre csak szavak.

PLATONOV

Az én Szásám meg! Épp, hogy kilátszik a vodkásüveg mögül! Ingerült, izgatott, és fel van háborodva a viselkedésem miatt! Gyötri szegényt a gondolat, hogy most mindenki elítél és gyűlöl engem, amiért összeszólalkoztam Vengeroviccsal.

VOJNYICEV

Bocsánat, ha indiszkrét leszek... boldog vagy vele?

PLATONOV

Ő a családom, testvér... Ha elvonnék tőlem, akkor valószínűleg végleg elvesznék... A családi fészek! Ha megtapasztalod, megtudod. Az én Szásámat egy millióért sem adnám. Úgy összeillünk, hogy jobban nem is lehetne... Ő buta, én meg semmirekellő vagyok...

Csehov a két szereplőt kifejezetten távolról indítja, hogy aztán egyre közelebb kerüljenek egymáshoz.

Szinte példázatszerű, ahogy a végén, csakis a végén döbben rá Platonov, hogy mennyire is szerette az ő Szásáját!!!

Hajdú Melinda és Kocsis Pál / Szása és Platonov

Kifejezetten jól, érdekesen olvasnak, arra kérem őket, hogy csak olvassanak, ne színezzenek, csak a mondatok, Csehov gondolatai jöjjenek fel előszörre.

Mindig így csináljuk. Az első héten mindent megteszünk, hogy megértsünk valamit abból, hogy a szerző mit szeretett volna mondani, tehát úgy elemzünk, hogy kifejezetten a szövegből indulunk ki. Kutatunk, mérlegelünk, vissza, előre olvasunk. Sorsokat, sorsok lefolyását nézzük, követjük, olyan ez a munka, mintha egy hömpölygő patak mellett sétálnánk, néznénk, hogyan változik a folyása, változik a medre stb.

Élveboncolás – én így hívom.

Amikor majd a végére érünk az elemző ülőpróbáknak (napi 10-12 óra) és van már megfejtésünk, hogy mit is akarhatott Csehov, akkor lehet előjönni azzal, hogy mi, hogy én hogyan látom. Ezek a legfantasztikusabb próbák, amikor az ember már mélyen, alaposan megismerte a színdarabot, és akkor következhet a szubjektív elemzés. Szuverén, egyedi gondolatokkal árasztjuk ki Anton Pavlovicsot.

Rengeteg kérdést fogunk felhalmozni az írói szándékokat megkereső próbák folyamán. Erre csak is a saját érvelésünk, elemzésünk adhat választ.

Például számomra a legnagyobb kérdés, hogy Platonov mit képes Szása egyszerű, erős, igazi szerelmével kezdeni?

Szerintem ez a fő vonal. Azt gondolja, ez a szerelem van, ez mindig lesz, ezt nem veszítheti el. Ostobán, nagyképűen gondolkozik, ahogy mi, férfiak általában.

Hogy mit is veszít el? – na, erre csak a legvégén jön rá, amikor Trileckij elmondja, hogy Szása öngyilkos lett.

Akkor jön a hideg zuhany – amikor rájön, eltékozolta a legfontosabbat. Ott élt mellette, az élete értelme volt, lehetett volna, ebben a hazudozó világban.

Lehet, hogy nem csillogó, nem szőke, mint Szofja, és lehet hogy egyszerű, mint a kétszer kettő. De igazi.

Egyfajta harmóniáról árulkodik minden kettősük.

Nézzük sorban.

Nehéz volt a tél, de most kiszabadultak, mámorosak, nem kell felvenni – gondolja az asszony.

A következő pillanat kettejük között, amikor Platonov apjáról van szó.

Szása boldog. Nem kell neki sok, mindössze a férfi, akire felnézhet. Neki Platonov a tanító – éppen elég.

Ez fogja megkülönböztetni Szofjától, akinek Platonov a vidéki tanító: emberi kudarc, aki nem vitte semmire.

Szásának Platonov feladat. Mindent megcsinált helyette, még apja évfordulójáról is ő intézkedett.

Megállapodunk, hogy Szása nem olyan egyszerű eset, ahogy sokszor egy kézlegyintéssel elintézik, hogy buta fruska. Nem így van, hiszen a testvére Trileckij, az értelmes körorvos. Platonov egyetlen barátja. Az egyetlen, de erről majd később!

Szása az elfogadó asszony.

Aki sokszor a büszkeséget nem tartja olyan fontosnak, mint a megadó szeretetet és elfogadást.

Érdekes, hogy Oszipon kívül talán ő az egyetlen szereplő, aki vallásos. Erős nő. Nem olvasott, nem fog DLA-dolgozatot írni, de minden megvan benne, hogy megmentse Platonov elveszett lelkét.

PLATONOV

Egész télen aludtam, hat hónapon át nem láttam az eget. Ittam, ettem, aludtam és Mayne Reid-et olvastam fel a feleségemnek... gyalázat!

SZÁSA

Jól élünk, csak persze unalmas volt.

PLATONOV

Nem csak unalmas, hanem iszonyatosan unalmas, kis szívem. Maga hiányzott a legjobban... És a szemeimnek is! Magát látni, Anna Petrovna, a hosszú, gyötrelmes sivárság és alantas élet után – felfoghatatlan fényűzés!

Milyen arcpirítóan pofátlanul udvarol Platonov Szása feje fölött Anna Petrovnának. Magabiztos, fölényes bunkó módjára néz át a feleségén.

Szása jelenléte az első felvonásban kifejezetten passzív. Megérkezik, rengeteg iszik valószínű – Platonov: ki sem látszik a vodkás üveg mögül –, azután igazából csak a felvonás legvégén tűnik fel újra.

Szavai dörgedelmesek, mintha az olimposzi istenek szórnának átkot a földi halandókra. olyan, mintha végítéletet harsogna.

SZÁSA

(belépve) Istenem! Mikor lesz már ennek vége? Istenem! Miért vertél meg így engem? Ez részeg, Nyikoláj részeg, Misa részeg... Legalább az istent félnétek, gyalázatosak, ha már az emberek előtt nem szégyellitek magatokat!

Végigolvasva Szása szerepét az első felvonásban, mégis megszólal a hangja, majd távozik.

Szása otthagyja hamarabb a partit, hazamegy kisgyerekéhez, Koljához, akiről pár óra múlva a robogó vonattal szemben – teljesen elfeledkezik.

Platonov egyedül marad.

A kötelék – mélyen pontos, húsba vágó, érzelmes, de nagyon pontos ez a tipikusan magyar kifejezés.

Először persze azt hinnénk, hogy Szásában van meg ez a kapocs, de rá kell hogy jöjjön Platonov a végére, hogy persze, ez a kapocs benne ugyanolyan erősen van.

Érdekes végigolvasni csak a kettős jeleneteket, a darab elejétől a végéig.

Legfontosabb a házasság.

De hogyan lehet köteléket megrendezni?

Első jelenetük

Amikor Platonov és Szása megérkeznek, izgatottan, rejtjelesen beszélnek, csak egymással, kódolt üzenetek formájában izgatott, kétértelmű mondatok repülnek egymás felé.

ANNA PETROVNA

Milyen bestiálisan meghíztak mind a ketten! Micsoda boldog népség! Hogy éltek, Mihail Vasziljics?

PLATONOV

Gyalázatosan, mint mindig... Egész télen aludtam, hat hónapon át nem láttam az eget. Ittam, ettem, aludtam és Mayne Reidet olvastam fel a feleségemnek... gyalázat!

Minden a legnagyobb rendben.

A második felvonásbéli jelenetükben otthon látjuk Szását, amikor megérkezik Platonov. Atomrészegen.

PLATONOV

Istenem! Nincs bennem semmi, ami érne valamit, semmi, amiért tisztelni és szeretni lehetne!

(Szünet)

Te mégis szeretsz... nem értem. Szóval te találtál bennem valami szerethetőt? Szeretsz?

SZÁSA

Micsoda kérdés ez! Hogyne szeretnék?

PLATONOV

Jó, tudom, de akkor mondd mi az, amiért úgy szeretsz! Mutass rá, mi az a jó, amit szeretsz bennem!

SZÁSA

Hm... Hogy miért szeretlek? Hogy te milyen furcsa vagy ma, Misa! De hát hogyne szeretnék, ha egyszer te vagy a férjem?

Talán ez a legszebb és legárulkodóbb gondolat. Platonov filozófiája így szól: jól összeillünk: ő buta, én meg semmirekellő vagyok. Mintha a dolgok fogaskerékként állnának össze.

Pedig az egész ennél sokkal... irracionálisabb.

Ez pedig Platonov útja, hogy megtanulja elfogadni, ami van, ami adatott, amennyit elért, amennyire futotta. És ez a házasság éppen erről az elfogadásról szól.

Erről sokat beszélünk. Megállapodunk, hogy Melindának minden buta sablont kerülnie kéne. Melinda éppen azzal kezdi, hogy szerinte milyen butuska ez a nő. Én ezt vehemensen kikérem magamnak. Azt mondom, hogy talán ő tudja a legtöbbet ebben a csapatban. Mert nem könyvekről van szó, amiket a férje rásózott, hogy olvassa el őket, mert hátha nem lesz olyan buta, hanem magáról az életről. Az értelméről. Az emberi nagyságról. Szása ebben a legelső.

Mondom Melindának, hogy butát játszani nem érdemes. Meg egyáltalán, mi az, hogy buta. Olvasatlan, tapasztalatlan, naiv?

Nem hinném, Csehov elképesztő, de kicsiny utalásokat szúr oda – szerzői szándék –, hogy észrevedd, ez igazi nő!

A legszebb példa – és nem a harmadik felvonásbéli utolsó kettősükről beszélek, amikor felfedezi a tábornoknét Platonov mellett, amikor látszólag nem gyanakszik, minden derűs, de még aludtfejet is hozna, mégis ott van mondat, és nem lehet elkerülni, nem lehet úgy tenni, mintha nem lenne ott.

SZÁSA

Ja... látlak... Kivel vagy? (nevet) Anna Petrovna! Alig ismertem meg! Olyan feketének látszik! Mi van magán? Jó estét!

ANNA PETROVNA

Jó estét, Alekszandra Ivanovna!

SZÁSA

Ez lovaglórúha? Kikocsizott? Az jó! Olyan szép ez az éjszaka! Misa, menjünk mi is kocsikázni!

Olyan feketének látszik, mondom Melindának, ezt csak úgy nem mondja egy buta nő. Megállapodtunk, hogy Szása egyszerűsége abban rejlik, hogy önmaga tud lenni, és nem akar más lenni.

Ez elképesztő erény. Nincs olyan szereplője a darabnak, aki ennyire önazonos. – És akiben ennyi az önfeláldozás! – mondja Melinda. Jól van, gondolom, ő már sínen van.

Kocsis Pali – Platonov – küszködik ezzel az egész. – Te ugye szeretsz? – dologgal. Ebbe jócskán belemélyedünk. – Mi a gond, ezzel Palikám? – kérdezem. – Semmi! – válaszol Kocsis magába mélyedve. – Semmi. Ilyen egyszerű – mondom neki. Na éppen ezt fogadjuk el nehezen, amikor valaki ilyen egyszerűen szeret. Mi, férfiak azt szeretjük, ha bonyolultan szeretnek mindkét, akár hidegen, nehezen viszontláthatóan – de mindenesetre nem ilyen egyszerűen. Magától értetődően!

Aztán erről beszélgetünk egész este. Elmondom neki, hogy a tegnapi olvasópróbán már úgy olvasott, mint, aki készen van. – Ja! – mondja –, lassan elkészülök. – Persze nevetünk, hiszen ma kezdtük el.

Jó lesz Kocsissal együtt dolgozni, annyi rosszat hallottam felőle, milyen kiállhatatlan alak, hogy nem is hiszem el. Kíváncsi, nagydarab férfi, hangulatember, kissé magányosan teng-leng a színház mögött. Elhatározom, hogy figyelni fogom!

Figyelni, lopni a mozdulatait. Görnyedt, van valami baj a hátával. Persze sohasem fogja mondani.

Visszamegyünk olvasni. Folytatjuk a második felvonást.

Pali kezdi, röhög megállíthatatlanul. – Második felvonás, kinn a síneknél, a tanterem előtt Platonovék háza előtt. Mikor a tábornokné végre elindul haza...

ANNA PETROVNA

Nagyon köszönöm... De már indulok haza... (Platonovnak) Menj... Megvárlak...

SZÁSA

Pedig szívesen leszaladok a pincébe... Gyere be, Misa! (Becsukja az ablakot)

PLATONOV

Tökéletesen megfeledkeztem arról, hogy létezik... látod, mennyire bízik bennem?... Menj... Leteszem aludni, és jövök...

ANNA PETROVNA

Siess...

Szóval, mondom Palinak, vannak villámcsapásszerű részek ebben. Ez itt. Amikor itt és most!!! történik valami. Még hozzá rájön valamire, megérez valamit és el kell hogy

szégyellje magát. Ez az első eset, amikor némi megbánást látok Platonovon. De csak egy mondat erejéig tart, és folytatja is, hogy megszökik valahogyan.

- Ez, szerintem, szégyenteli pillanat – mondom Palinak.
- Ki előtt? Anna Petrovna előtt?
- Frászt! Sajat magad előtt. Szégyen.
- Szerintem pedig komikus pillanat (*az is lett az előadásokon*).
- Ettől még lehet komikus, csak legyen benne villámcsapás – mondom.
- Ez most instrukció? – kérdi alantas/alamuszi mosollyal.
- Az, szerintem, jó instrukció! Szerinted is, Pali?
- Majd meglátjuk a többit. – Röhög, azután tovább olvasunk.

Körbenézek a kecskeméti asztalnál. Sokan vagyunk, pedig egész nap csak Szása – Platonov van. Szeretem azt, amikor az asztalnál nemcsak azok a szereplők ülnek, akiknek jelenete van, hanem sokan, akik játékosok, egyre többet tudnak meg, arról, hogy mi folyik itt. Nem boszorkánykonyha, ellenkezőleg, nyílt eszmecsere. Olykor durva vita. Az a legszebb. Vitatkozzunk, nem kell, hogy eldöntsünk dolgokat, de legalább legyenek felvetéseink. Azt legfőképpen szeretem, amikor olyanok szólnak bele, akik egyáltalán nincsenek benne a jelenetben, semmilyen módon, nem érintettek!

Fontos, hogy komolyan vegyük a dolgunkat, ne legyen bennünk semmi cinizmus a munkánk iránt.

Érzem, hogy azért fogom szeretni ezt a próbaidőszakot, mert senki sem a karriervonalról álmodik, hanem arról a tisztességes és nehéz munkáról, amit bizony napi 10-12 órában kell hogy nyomjunk, mert nem leszünk készen január 6-ra. És már november közepe van, nem beszélve a rengeteg ünnepről.

A következő: Szása nagyjelenete.

- Ajjjaj – mondja Melinda –, a nagyjelenet.
- Milyen nagyjelenet? – mondom. – Jelenet! Mint a többi.

Fények a távolban

SZÁSA

(kijön hálókabátban, kibontott hajjal) Elment... Becsapott... (zokog) Elvesztem...

Ölj meg inkább, istenem...

(Vonatfütyty)

A vonat alá ugrok... Nem akarok élni... (a sínre fekszik) Becsapott... Végezz velem, Szűzanyám! (szünet) Bocsáss meg, istenem... Bocsáss meg, istenem... (felkiált) Kolja! (feltérdel) A kisfiam! Mentsétek meg! Itt van már a vonat! ... Mentsétek meg!

Persze azt fogják kérdezni, hogy hogyan fogjuk megcsinálni?

– Fogalmam sincsen – válaszolom.

A legérdekesebb ebben az öngyilkos pillanatban, hogy olyan, mintha meggondolta volna magát!

– Kolja! A kisfiam – ordít fel, szinte már a nyakán a vonattal. Elfeledkezett a gyerekéről. Igen, talán, de már nincs visszaút, a vonat megöli.

Ez az asszony elfeledkezett a gyerekéről!!!

Mekkora a kötelék, ha ez meg tud történni?

Szerintem ez a fordulat a legérdekesebb a jelenetben, de talán az egész darabban.

Árulkodóan pontos pillanat egy öngyilkos nő zavarodott pillanatáról, aki mélyen, hittel imádja a férjét, a férfit az életében.

Érdekes, ami estére marad a harmadik felvonásbéli jelenetből, már nem okoz gondot, Szása számára, miután megtudja, hogy nem is Anna Petrovnával, hanem Szofjával csalta meg a férje, minden egyszerűvé válik, és tudja, itt az idő, menni. Meghalni. Most már nincsen vonat, nincsen nagy szcena, egyszerűen csendesen.

Ahogy az egész jelenet egyszerű, csendes. Csak az első pillanat, amikor megmenti Oszip karmaiból, lehet hangos, túláradó, de a többi halk, emberi, eltökélt.

Ebben meg is állapotunk.

Kérem kettejüket, hogy halkán, tómondatosan olvassák. Szép lesz.

Közben felvetem a kérdést, hogy van az, hogy Oszip és Szása között mintha lenne valami megmagyarázhatatlan kötődés, rokonság?

A második felvonás elején, Oszip hosszan, gyengéden árulja el legféltettebb titkát Szásának a tábornoknéről.

OSZIP

**...Erre elneveti magát... „Hát, azt mondja, csókolj meg, ha úgy odavagy érte!”
Elöntött a forróság ezekre a szavakra. Odaléptem hozzá, megfogtam szépen a vállát, és erősen megcsókoltam éppen itt, ni, az arcát, meg a nyakát...**

Pár mondat, mégis meghitt, mélyen közeli kapcsolat. Felhívjuk Fazakas Gézát, jöjjön már át, igaz, nincsen kiírva, de jó lenne, ha kicsit tudnánk beszélgetni arról a kettősről. Jön. Rohan.

Gézát nagyon régről ismerem, rengeteget dolgoztunk együtt, megszállott, önsorsrontó, remek színész, betéve ismeri mindig a darabot, amiben játszik, mindenkiről mindent tud. Ő is mindent Tarkovszkij optikáján keresztül néz.

– Te, Géza, mitől ez a meghittség Szása és Oszip között? – kérdezem.

– Tiszták mind a ketten – vágja rá.

Röhög mindenki. Oszip tiszta? Már hogyan is pontosan, gyilkos rabló.

– Az – állítja Géza. Majd előveszi az eredeti fordítást és megmutatja pontosan, hogy sok helyen, amit kihúztunk, éppen ott van megmutatva ez a lelki rokonság.

OSZIP

Nagyon jó asszony maga, Alekszandra Ivanovna! Miért ad nekem minden alkalommal enni? Van magában akár csak egy csepp női komizság is? Áldott jó lélek! (nevet) Először látok ilyen... Szent Alekszandra, imádkozz Istenhez, értünk bűnösökért! (meghajol) Üdvözlégy, szent Alekszandra!

– Ezt például kihúztuk – mondja kissé szemrehányóan.

– Húzzuk vissza? – kérdezem cinkos vigyorral.

– Nem azért mondtam! – mondja Géza.

Dehogynem azért mondtad. Visszahúztuk. Igaza volt. Nem kunszt a színésznek igazat adni.

Vannak színészek, akik az eredeti példánnyal járnak-kelnek, mintha az a könyv a hónap alatt a hitvesük lenne. Hozzájuk nőtt. Az ilyen színész bosszankodva veti össze az eredetit és a mi példányunkat. Milyen vakok voltak a dramaturgok meg a rendezők, hogy nem vették észre, hiszen ez a legfontosabb. Ilyen „példányos” színészek mindig vannak.

Én szeretem az ilyen színészt, a szememben többet ér, mint a nagyképű olvasatlan, aki azt sem tudja, hogy mit próbál, állandóan az óráját bámulja a telefonján, már itt sincs velünk, mert közben az SMS-eket lesi. Ebben a csapatban, hála istennek, csak egy ilyen van.

Géza kezében toll, jegyzetel, ezt is kedvelem, látom, felkészült. Minden sort fejből tud, azt is, amit kihúztam. Az egész szerepet ismeri, minden sorát, amit Csehov meegírt! Érzem, hogy betalál neki a szerep.

- Talán Szása az egyetlen ember, akit Oszip elfogad és mérhetetlenül tisztel. – Így Géza.
- És még miben hasonlítanak? – kérdezem.
- Vallás – vágja rá Géza.
- Géza, be se mer menni a templomba, annyi bűnt követett el – mondom neki.
- De a maga módján vallásos.
- A maga módján, ami csupa népi hiedelem! Ezt, ha bemegy a templomba megkövezik.

OSZIP

Hazamegyek... Ott a házam, ahol a padló a pusztai föld, a plafon meg a mennybolt, a falak pedig isten tudja, hol vannak... ilyen házban lakik az, aki el van átkozva.... Nézze, hogy fénylik az a fatönk! Mintha egy halott kelne ki épp a sírjából... Ott meg egy másik! Anyám mindig azt mondta, hogy az alatt a fatönk alatt, amelyik fénylik, egy bűnös van elkaparva, és azért fénylik a tönk, hogy imádkozzunk érte... Majd fölöttem is világítani fog egy fatönk... Én is bűnös vagyok... Sok a bűnös ezen a világon!

Ez be is következik, a negyedik felvonásban Anna Petrovna bejelenti: – Oszipot agyonverték a parasztok, a kút mellett fekszik.

Micsoda egy sors. Ahogy írtam, Csehov mindegyik szereplő sorsát pontosan gombolyítja, mindenki változik, más lesz, de leginkább lecsúszik.

Mert ez a lecsúszások színdarabja!

Most mindenki együtt ül az asztalnál.

Végigmegyünk a lecsúszáson.

Tudom, kétnapos munka lesz, de megéri.

Nézzük egyenként.

Jelenetenként végigolvasva megyünk, lassan, nem sietünk!

Platonov

1. Megérkeznek, egyből udvarol kíméletlenül és leplezetlenül Anna Petrovnának.
2. Megtudja a hírt, hogy Vojnyicev megházasodott.
3. Szembeszáll Szásával.
4. Beleköt Grekovába.

Csak eddig. A megérkezés után boldog kiegyensúlyozott embert kell látnunk! („átaludtuk a telet...“)

Minden színésznek ki kell jelölnie a kezdőpontot, az origót, az első pillanatot, ahogy a néző megtalálja őket. Az első benyomás rettenetesen fontos. Platonovot először fésültnek látjuk, kicsit mackós, előbújt a téli álom után. Lehetne az ingje frissen vasalt. Boldog, hiszen a szokások rabja. Itt van Anna Petrovna és itt van a kedvenc fotelje is.

PLATONOV

Emberszag! Milyen mennyei illat! Úgy érzem, mintha száz éve nem találkoztunk volna. Az ördög tudja miért, nagyon hosszú lett ez a tél! És itt az én karosszéke! Megismered, Szása? Hat hónappal ezelőtt éjjel-nappal ezen üldögéltem, a tábornokné asszonnyal feltártuk a világ ok okozati összefüggéseit, miközben szép sorban elveszítettem a fényes tízeseidet... meleg van.

Sokat vár ettől a naptól. Komolyan kell vennünk és megalapoznunk az előadásban ennek a napnak a különlegességét. Minden évben egyszer történik meg, a nyár kezdetén.

Ez most ünnep!

Platonov mámoros, egészen addig, amíg meg nem tudja a hírt, hogy Szofja megházasodott, méghozzá legjobb gyerekkori pajtása vette el. – A hír hallatán megvadul.

Miért? Hiszen nem szerelmes már belé. Eltemette. Vagy nem? Szerintem igen.

De akkor mit jelent Szofja felbukkanása? Az emlékezetet! A múltat. Amire Platonov nem szeret, nem akar emlékezni.

De most felszakad a múlt. Az emlékezet!

És ennek rettenetesen következményei lesznek.

Vissza a lecsúszásokhoz. Itt a lejtő kezdete. A múlt.

Ahogy Platonov megtudja, hogy Szofja a közelben van, bármikor beléphet, megbolondul. Megvész.

Figyeljétek meg, mindenkibe belemar. Mindenkihez, aki belép, mindenkihez keményen kíméletlenül szól. Egyből a közepébe – mondom. – Ez a temperamentum! – mondja Kocsis. – Az – válaszolom, ahogy a tied is. – Röhög rajta. – Naná – mondom –, keressük meg a karakter középpontját. – Az meg mi? – kérdi Kocsis. – Te vagy, Pali, onnan keress – válaszolom. Aztán jócskán belemegyünk a metodikába, hogy a színész és a karakter stb. Ez most egyáltalán nem érdekel. – Keress magadban, nekem nem kell tudni, hogy mi a közös Platonov és Kocsis Pali karakterében, nem is érdekel – de legyen közel hozzád!

Szóval a nyugodt érkezés után Platonov beleköt mindenkibe.

De akkor megérkezik Szofja – és nem ismeri fel!

SZOFJA JEGOROVNA

(halkan Glagoljevnek, Platonovra mutatva a fejével) Ez kicsoda? Ez, ez, aki itt ül mellettem!

Elképesztő törés ez a férfi számára, hogy megöregedett. Szégyen. Megszégyenülés. Platonov csak ül megsemmisülve. Nem jut szóhoz. Hol van a percekkel azelőtt látott bölény mindent elsöprő ereje? Gyenge. Hiszen pont az történik, amitől reszketett.

SZOFJA JEGOROVNA

De az egyetemet legalább befejezte?

PLATONOV

Nem. Abbahagytam.

SZOFJA JEGOROVNA

Hm... De ez végső soron nem akadályozza abban, hogy ember legyen?

PLATONOV

Bocsánat... nem értem a kérdését...

Most Platonov mindenki előtt (!!!) megszégyenült. Valahogy kimagyarazza a drámaira sikerült találkozást – hiszen csak megjátszottuk magunkat – mondja. De megsemmisült! Tudja! Nem is mindenki előtt, hanem saját maga, Szása és persze legfőképpen Szofja előtt.

Azután, mint az áradás, de ez a „fokozat” már elkeseredett. És minél több emberbe mar bele, annál inkább nem talál nyugtot.

Nézzük a jeleneteket a Szofjával való találkozás után.

Elképesztően erős, de mégis összeölelkezős a következő jelenete Vojnyicevvel. Itt belekezd Csehov a férfibarátság témába.

Később majd a három férfi mély őszinte barátságát vázolja fel Anton P.

Az első Vojnyicev és Platonov. Közös bennük a közös ígéret, hogy valami lesz belőlük, de világos, hogy egyikük sem teljesített semmit az ifjúkor ígéreteiből.

VOJNYICEV

Szerelmes lettem és megnősültem!

PLATONOV

Eddig se múlt el tél anélkül, hogy „szerelmes lettem”, de ezen a télen meg is nősült és: berendezkedett a cenzúrára, ahogy a papunk szokta mondani. Mert a feleség, a legborzalmasabb, legkötekedőbb cenzor! És nagyon nagy baj, ha buta! Talált már állást?

VOJNYICEV

Ajánlottak egyet az algimnáziumban, de még nem tudom, hogy legyen. Nem igazán van kedvem az algimnáziumhoz. Kevés a fizetés, meg egyáltalán...

PLATONOV

Elfogadja?

VOJNYICEV

Még nem tudok semmit biztosan... Valószínűleg, nem...

PLATONOV

Három éve, ugye, hogy befejezte az egyetemet?

Ugyanolyan erkölcsrendészeti tisztasággal támad rá barátjára, ahogy Szofja fog reá, tíz perc múlva.

A színészek már az első próbán szeretnék a rendelkezőpróbát, ahogy az amerikaiak mondják: Go the damned blocking!

De én magam a legtöbb tudást éppen ezeken a leüléseken szerzem.

Vissza Platonov útjára:

Vojnyicev és Platonov barátsága felületesnek tűnik. Vojnyicevben van valami, ami elhatárolja az emberektől, gyengesége, félőssége, mintha a társaságon kívül állna. Legoldottabbnak akkor tűnik, amikor részeg. Akkor Hamlet! Addig csupa szorongás ez az ember.

De ha az ő lecsúszását nézzük, akkor világos, hogy az origó egy kedves férfi, aki fülig szerelmes ifjú feleségébe! Aztán lassan kiderül, hogy mostohaanyjához fűződő kapcsolata felületes, mintha nem is lennének rokonok.

Azért is kap Zayzon Zsolt bohócorrot, mert szövegeit figyelve arra gondolok, hogy mindenkit szórakoztat, egyáltalán nem találja a helyét, folyamatosan csak a feleségét keresi. Na, itt sem stimmelhet minden, ha a férj mindörökké csak az asszonyát kajtatja, ami igaz, így van. Csehov így tudósít minket arról, hogy valami nagyon nem stimmel ebben a kapcsolatban Vojnyicev és Szofja között.

Fontos az elemzés, akármennyi ideig tart is, mert elemzés nélkül olyan lesz az egész, mint egy csontváz nélküli test. Tartást, biztonságot, tudást kapunk, soha nem szabad sajnálni az időt, mert ez a legfontosabb idő, amit csak eltölthetünk az anyaggal!

Az első felvonás struktúrája érdekes. Az első fele Kirill megérkezése után ér véget. Gyakorlatilag ebben a részben mindenki együtt van, tömegjelenetek egymásutánja. Majd hirtelen elkészül az első pillanattól áhított vacsora. És kezdődnek a párjelenetek, kettősök hosszú sora.

Kettősök egymás után, ahol gyakorlatilag az eddigi előzmények kapujából beljebb léphetünk, közelebről nézhetjük meg szereplőinket, ahol tettetés nélkül, társaság nélkül, kissé pőrén fognak elénk állni!

És most következik, a legérdekesebb viszony: Platonov és a tábornokné.

Egy fontos, dédelgetni való barátság története ez, ahol gyakorlatilag mindkettejüknek komfortos érzés, hogy nem hágtak túl a barátság alapvető keretein. Szeretik mindig a határokat feszegetni, ez ad értelmet életüknek. Platonov a visszahúzódob. Pedig ő itt a Don Juan. De menekül a nőtől, nem azért, mert nem lenne szája íze szerint való. Hanem nem akarja a barátságot elveszíteni. Nincsen belőle annyi.

PLATONOV

Mert tisztelem magát! És úgy tisztelem magamban az ön iránt érzett tiszteletet, hogy nehezebb lesz megválnom tőle, mint majd a sírba feküdnöm.

A kapcsolatuk romlása íróilag elképesztően megfestett, árnyalt. Mekkora veszteség.

A kellemes langymeleg esti fecsegés után a pokoli önfeladó piálás.

Honnan hová ebben a darabban?

Micsoda rettenetes, önfeladó, vészterhes, lecsúszott, kocsonyás, nőietlen ivászat lesz ennek a szépen újraindított viszonynak a vége.

Pár nap, és mind a ketten úgy fognak kinézni, mintha két alkoholista szólalkozna össze a lecsupaszított telefonfülkék árnyékában lenn a Nyugati aluljáróban.

Anna Petrovna, a méltóságos tábornokné, a fekete özvegy, akit csak a Bugrov-félék tartanak életben – ez a józan keserű nő nemsokára lemeztelenedve fog a nézők elé állni, a saját maga szörnyű valóságában. Vedelni fog a koszos, bűdös Platonovval egy könyvszekrénybe zuhanva!

Hol van itt tartás?

De most még tartja magát!

Miután Bugrov megszarolja.

ANNA PETROVNA

Csak egyszer nézz ferdén rájuk – és holnap már nem lesz meg ez a birtok... láthatja, vagy a birtok, vagy a becsület... és én a birtokot választom...

Zárójelben: ebben a dolgozatban nem csak azt akarom leírni, hogyan készült a *Platonov*, meg mennyire imádom Csehovot, azt akarom leírni, hogy nem lehet Platonov nyakában varrni, hogy mindenki vele együtt zuhan.

Azt gondolom, hogy mindenki megérett a lecsúszásra. Mert hazugok mindannyian. Törtetők, képmutatók, csalók, hazugok, önmaguknak és mindenkinek, tettetők stb.

Ez alól talán egy ember, egy asszony büntetlen kivétel: Szása.

Csehov mindig egy társadalomról szól. Címszereplői – ahogy Platonov – áldozatai egy társadalom szégyenteljes képmutatásnak. Ezért jó Magyarországon játszani.

De vissza Kecskemétre, a zuhanására, a züllésre.

Gyöngyvér és Pali / Tábornokné és Platonov

Az első felvonás finom évődő stílusa:

ANNA PETROVNA

De miért? Hallgasson már meg... Nem értett meg... Ha maga szabad lenne, gondolkodás nélkül a felesége lennék, örökre önhöz kötném a sorsom, de így... Na?

A hallgatás beleegyezés? Vagy mi?

Majd a 3. felvonás:

(isznak)

ANNA PETROVNA

Ha legalább gyerekeim lennének... Te szereted a gyerekeket? (feláll) Maradj itt, édesem! Itt maradsz? Olyan jól élhetnénk!... Vidáman, barátságban... Feleség akarok lenni, anya...

Szünet

Szeretsz?

PLATONOV

Menj már innen, könyörgök! Halálra gyötörsz!

ANNA PETROVNA

Te szeretsz engem, én szeretlek téged, mit akarsz még? Te biztosan nem vagy normális...

– Ha van szent dolog Platonov számára – mondja Kocsis Pali –, akkor ez a barátság szent.

Majd a negyedik befejező felvonás lesz a koronája ennek a barátságnak. Amikor Platonov felkeresi a házat, hivatlanul megérkezik részegen, betegen, öntudatlanul, a halálszélén.

Itt már nem sokat beszélgetnek. Itt lehet csak igazán érezni, hogy mekkora földcsuszamlást írt meg a 21 éves fiatalember, Csehov.

Itt már nem beszélnek egymással, tábornokné, vizet, magában beszél, utasítja Platonovot, menjen el, hagyja el a házat...

Fruzi és Pali / Szofja és Platonov

A harmadik vagy legelső nő Szofja.

Úgy érzem, a legkevésbé jól megírt szerep. Ezt persze nem mondom az elemzőpróbán. Miután megérkezik az első felvonásban, elfogódott, világos, hogy nem kedveli a társaságot vagy nem jár egyáltalán társaságba. Férjével való viszonya nem perzseli fel a szívét. Ha egyáltalán van neki. Ez a legnagyobb talány. Szofja szerepe nehezen játszható, megoldható. Klisészerű. Ez persze magánvélemény, biztos van, aki felháborodik ezt olvasva.

Az első felvonásban, amikor bejön a kertből, már majdnem lemegy a nap. Kerüli az embereket.

Platonov megérzi, hogy a nő zavart. Ezt persze, mint hódító, ki is használja alaposan! Szofjának is rettenetes Platonovval találkozni. Hiszen, ahogy végig hallgatja régi beteljesületlen szerelme antivallomását, amelyben Platonov bevallja, hogy gyakorlatilag egy nulla lett, vidéki tanító, unalmas buta feleséggel, semmit nem tartott be a neki tett ígéretekből.

És ebbe Szofja belepusztul, ő így élte áldozattal teli életét, hogy közben a férfira gondolt, hogy Platonovnak legalább sikerült kitörnie a közönyből.

Amikor csalódik, pánikba esik, remeg a kezében a sok erdei virág. Minden összetörik, gyakorlatilag a szemünk láttára. Ettől lehetne nagyszerű szerep, hogy minden itt előttünk zajlik benne. De mégsem. Majd elrohan, és amikor legközelebb Platonovval látjuk, még mindig ott az a virág a kezében, mintha kapaszkodna belé.

Platonov pedig keményen, férfiasan ostromol. Vissza akar szerezni valamit elvesztett múltjából, bizonyítani akar valamit, ami nélkül talán nem mehet tovább.

Csodásan udvarol, lehengetlően, Don Juan becsületére válna az ostrom.

De Szofja gyenge. Talán ez a legfontosabb, amit elmondhatnánk róla. Azért megy feleségül egy még gyengébb férfihoz, hogy valakinél erősebb lehessen.

Ezzel az erejével tudja szegény, naiv férjét rávenni, hogy azonnal utazzanak el innen messzire. Megijedt Platonovtól.

Vojnyicev mindent megért, persze nem akar elmenni, mert itt végre jól érzi magát, barátok között van.

Nincsenek kettesben.

Amikor a kettejük házasságát elemezzük, csak azt kérem, hogy játsszák el, milyen egy átlagos napjuk.

Kettesben. Remek, eltöltünk is egy órát vele, mindenesetre egymáshoz sem szólnak!!!

Vojnyicev, szegény, ő maga ajánlja, hogy Szofja barátkozzon Platonovval, mert nagyszerű férfi. Szinte Platonov karjába löki a feleségét.

És ő megy. Mert a következő jelenetben már nem bírja az ostromot, És boldogan büszkén jelenti, hogy vége. Megadta magát.

„Döntöttem, maradok!” – felkiáltással veti magát Platonov karjába.

A harmadik részben szédülten és vádlóan rohanja le Platonovot, ébreszti, hogy merre jár? Becsapta, induljanak el vidékre azonnal. Gyorsan megbocsát, csak menjenek már.

Ez a nő menekül. Folyamatosan rohan valami elől.

Csehov nem akart mást, megfestette a tipikus orosz, szláv női portrét, a gyenge asszonyét, akit a férfiaknak kell felemelniük.

De micsoda változás! Az első felvonás béli zárt asszonyból felszabadult nőtény lett, Platonov segítségével megtalálja önmagát.

Persze az ő alakja is, mint minden Csehov női alak, valamelyik három nővérré emlékeztet minket. Előfutára Irinának.

Van benne valami rettenetes üresség. Ez persze őt kínozza a legjobban! Tudja, de nem képes változtatni. Mástól – Platonov – várja, hogy megváltoztassa.

Vojnyicevtől ezt sosem várhatta, hiszen kiderül, hogy a házassága önfeladás, eleve kudarc.

Az utolsó felvonásban számon kéri Platonovot, mindenért, hisztériásan rohan neki, ordít vele, rángatja, üvölt, kiabál, amikor Platonov roncs, beteg, magatehetetlen, látomásokkal, lázzal küszködő férfi, árnyéka önnönmagának.

SZOFJA JEGOROVNA

Hát szabad-e, emberséges-e így gúnyt úzni egy másik ember egész életéből? (leül Platonov mellé) Hiszen az egész életem tönkrement... Már nem élek... Mentsen meg, Platonov! Még nem késő! Platonov, még nem késő

Szünet

ANNA PETROVNA

(sír) Szofi... mit akar? Később még lesz alkalom... Mit mondhatna most magának?

Hát nem hallotta? Nem hallotta?

SZOFJA JEGOROVNA

Platonov... utoljára kérem (zokog) Nem?

Rángatja a magatehetetlen férfit.

A negyedik felvonás végére mindenki terminális állapotba kerül, mintha mindenki halott lenne.

Az olvasópróba végeztével éreztem, hogy itt nem egyéni sorsról van szó, hanem mindenkinek, a darab összes szerepelőjének vége!

Ez a legpesszimistább, legsötétebb Csehov-mű, itt mindenki megkapja a végére, majd mindenkiből halott lesz.

Az egész történetet csak Bugrov, az újjgazdag boltosból felkapaszkodott oligarcha éli túl, sőt neki most kezdődik az ideje.

BUGROV

[...] Hehehe... a barátság, az egy dolog, a pénz meg egy másik... Az üzlet! Kegyetlen dolog. Én pedig... felvásároltam az összes váltójukat...

ANNA PETROVNA

Hagyjon magunkra, Tyimofej Gorgyejics! Bocsánat... Menjen, legyen szíves!

BUGROV

Igenis... (feláll) Szóval, ne nyugtalankodjanak... Akár karácsonyig is maradhatnak. Holnap, vagy holnapután benézek. Minden jót! (távozik)

Hova lett Anna Petrovna nyíltsága, bátorsága, szókimondása. Hol van már az első felvonásbéli nemesasszonytól. Halkan beszél, még bocsánatot is kér, hogy nehogy megbántsa a férfit...

A végére hagytam az egyik legfontosabb szereplőt Platonov legjobb barátját, Trileckijt, Szása bátyját, a körorvost.

Csehov itt fedezi fel a később, szinte az egész életművében megtalálható iszákos, gyáva, rest, tehetetlen orvos alaptípusát.

Trileckij lecsúsztatása a legkevésbé látványos.

Ő már így kezdi, lecsúsztatottan. Nem tagadja, nem is szépíti. Már régen túl van a számadáson magával kapcsolatban.

Talán Grekova az, aki valami reményt hozhatna. Ezért szembekerül Platonovval, aki bántja, megalázza a lányt, de másodjára, amikor Grekova legyávázza, már nem törődik vele, hagyja, hadd menjen!

Választania kellene a lány és Platonov között. Ő a férfibarátságot választja. Hűséges.

Nagy Viktor játssza Trileckijt, vele sem dolgoztam még soha. Nagyon érdekes férfi, ilyen zárkózott, gátlásos színésszel még sosem találkoztam. Nem is lehet vele beszélgetni, csak a próbákon, de akkor szinte bocsánatot kér, hogy bármilyen gondolata is van.

De ahogy hallgatom, azt érzem igazi nagy színésszel van dolgom.

Furcsa érzékenységű férfi. Minden mondat, amit Viktor mint Trileckij kimond, különös fénytörésben szólal meg, idézőjelesen cseng, csupa fájdalom. Igazi brechti tehetség.

Trileckij olyan, mintha már túl lenne minden olyan megrázkódtatáson, ami még Platonov előtt van. Keserű maradt. De túléli. Mert benne maradt életigenlés, humor, könnyedség, szellemesség, jókedv, de mindezek mögött tisztánlátás, mély érzelem és keserű csalódottság rejtőzik.

Miután Grekova elrohant, ketten maradnak Platonovval, részegek mind a ketten. Mégis ez a darab legjózanabb jelenete.

TRILECKIJ

Tudod, tegnapelőtt, egy kis nőismerősömnél a „Kortárs hírességek” albumát nézegettem, olvastam az életrajzokat. És nem fogod kitalálni, barátom! Na? Mi ketten nem vagyunk benne! Nem találtam magunkat, akárhogy kerestem! Nem találtalak se téged, se magamat a kortárs hírességek között, és képzeld! Nem zavar! Nem úgy, mint Szofja Jegorovná... őt zavarja...

PLATONOV

Hogy jön most ide Szofja Jegorovna?

TRILECKIJ

Úgy, hogy ő meg van sértve, amiért nem szerepel a „Kortárs hírességek” albumában... Úgy képzelem, hogy elég csak megbillentenie a kisujját, és a föld eltátja a száját, az emberiség pedig, a sapkáját hajigálja örömeiben a látványtól...

A negyedik felvonásban mégis megbünteti Platonovot, mindazért a pusztításért, amit elkövetett!

Felolvassa Szása búcsúlevelét.

Platonov, miközben olvassa a levelet, meghal – nem, még nem fizikálisan –, de ezután már jönnek utolsó látomásos, delíriumos rohamai.

Trileckij hagyja, hogy legjobb barátja szenvedjen, kisz szenvedjen. Nem árulja el, hogy Szása él, még él, mert ő megmentette! Akarja látni, hogy Platonov elnyeri büntetését. Aztán elmondja, mi történt.

TRILECKIJ

(felugrik) Igen, igen, igen... mindjárt elsírjuk magunkat... Sírni azt tudsz... Jól meg kéne téged verni! Vedd a kalapod! Olyan eredeti ember, izgalmas személyiség, nemes bánattal az arcán. Nézd meg, mit műveltél, te izgalmas, eredeti személyiség!

PLATONOV

Ne beszélj, ne beszélj...

TRILECKIJ

Az a te szerencséd, te hóhér, hogy ma hajnalban hazaugrottam!...

Érdeemes megfigyelni, hogyan jellemez Csehov.

Amikor a szereplők önmagunkról beszélnek, azt érdemes kétkedéssel fogadni – persze nagyon fontos, hogy kiről van szó, de amikor valaki másról beszélnek, mást jellemeznek, az a legizgalmasabb, mérvadó csehovi gondolat a karakter igazi arcáról.

Eddigi Csehov-tapasztalataim a Platonov előtt

A legfontosabb, maga a bizonytalanság. Az eddigi rendezések nem adhatnak védőhálót! Az ember semmiben nem lehet bizonyos, nem lehet nagyképszerűsködni, hogy én már mennyi Csehovot rendeztem, tudom a receptet. Mindig húsbavágóan a saját tükrödet csapja elé a darab, ha Csehovot rendezel! Ez elől nem lehet, nem szabad kitérni. Tehát csakúgy, mert éppen felkértek, ne rendezz Csehovot! – mondogatom magamnak. Kell,

hogy az ember lázas legyen. Hatvan felé száguldozva, a *Platonovot* lapozgatva elhatároztam, hogy itt semmi kunszt nem lesz. Nem lesz hatás, nem lesz zene, nem lesz tér, ami illúziót akar kelteni, hanem egy fekete doboz, benne színészekkel, akik hitelesen ember módjára beszélnek, nem játszanak, hanem élnek. Léteznek. Éppen ezt a hitelességet előállítani a legnehezebb a színpadon. Tehát az eddigi Csehov-rendezéseim ellenében kell, hogy a *Platonov* megtörténjen. Nem megnyúzni a lázas érzelmi pillanatokot zenével, effekttel, hanem megoldani mindent odabenn, igazi hiteles, egyszerű színészi létezéssel.

Azt akarom leírni, hogy elegendő lett saját színpadi, hatásvadász, nagy és kamaraszínpadi kliséimből, amelyek megoldanak helyettem és a színészek helyett mindent.

A másik tanulság az eddigi rendezésekből: Csehovnál a legfontosabb a szöveg. Ez a legfőbb bizonyosság, mielőtt belefogunk az „utazásba”. Ezt kell alávetni a mondanivalódnak, ez a biztos talaj.

Számomra ez az egyik legfontosabb tapasztalat, hogy a húzások, össze- és szétrendezések adják meg a dráma színpadi megvalósításbéli struktúráját.

Mielőtt belefogok, tisztáznom kell, mire megy a fuvar?

Végül a tisztázás: mi is az, amiről lázasan beszélni fogok? Ez itt, hatvan felé, nyilvánvaló: az egyről a kettőre lépés elképesztő nehézsége, lehetetlensége, amit saját életemben folyamatosan éltem át, a másik pedig a körülöttem tönkrement életek egyre növekvő halmaza. Barátaim, akik megrekedtek saját tehetetlenségükben, elváltak, öngyilkosok lettek, borozók dohos levegőjébe fulladtak.

Őértük „szól itt a harang”.

Elemzések vége, rendelkezőpróbák

Szóval egy egész hetet töltöttünk el a szöveggel, végimentünk a kettős szálakon, „lerohadás”-történeteken, rengeteget beszélgettünk, megismerkedtünk egymással, fontos tudással fogtunk neki a rendelkezőpróbáknak.

Persze, amikor az asztalnál okos vagy, az nem jelenti, hogy minden simán megy a rendelkezőpróbán.

Első napon csak a bejövetelt, a kezdést próbáljuk. Olyan legyen – mondom –, mint egy álmos kecskeméti reggeli összpróba eleje, jelmezes összpróba az egész, lassan alakul ki majd az előadás belőle, ahogy „felébrednek” a játszó. De az eleje fájdalmasan reggeli kell hogy legyen.

Azt hittem, egész napot fogunk eltölteni ezzel, de szinte félóra alatt kialakul! Nem kell többet próbálni, mindenki érti, miről van szó.

Az első felvonás olyan, mint a növény hold, egyre többen érkeznek meg Anna Petrovna házába.

Trileckij, Anna Petrovna, még benne ebben a kecskeméti reggeli hangulatban, betesznek valami zenét, Sid Vicious *My Way*, Frank Sinatra-átirata, erre remekül mozdul meg mindenki a színpadon.

A díszletről

Nem akarok díszletet. Nem szeretném azt a bizonyos színházi idézőjelet, hogy mi most úgy csinálunk mintha, kulisszákkal jelzünk egy általunk létrehozott valóságot. Kicsi tér, azt akarom, hogy a néző lábainál lezajló történet zavarba ejtően igazi létezés legyen. Minden itt és most történik. A halk kettős pillanatok átfúrják a nézők intim szféráját. Az agóniákat a néző valóságban élje át.

Azt hiszem, olyan darab ez, ahol a nézők minden korosztálya megtalálja magát a történetben, a maga élethelyzetét, emlékeit, férfiai, feleségeit, szeretőiket, az alkoholt, álmait, feladásait, elnyomorodását, örömeit, csalódásait... stb. De ehhez fontosnak gondolom, hogy megszűnjék a barikád, a senki földje a nézők között. Ahogy már említettem, soha nem felejttem Ljubimov *Bűn és bűnhődésének* elejét, amikor nekünk, nézőknek, a színpadon keresztül kellett átmenni, egyből közel kerültünk a történethez!!! Beavatottak lettünk, cinkosok, ezután hiába mentünk le a nézőtérre, belénk égett a lelkiismeretfurdalás, ahogy át kellett lépnünk a két asszony hulláját!!!

Mindig ezt az érzést kerestem a színházban, ahol nemcsak nézőként veszek részt, hanem illetéktelenül kerülök egy élethelyzet kellős közepébe.

Ezért nincsen díszlet, mindössze az ablak és vörös függöny az ablakon. Bejön a fény az utcáról, olyan igazi fény, velünk szemben a színház épülete, a többit felfirkáljuk a falra krétával, fa, madarak, még az iskolai tábla is krétával rajzolva.

Az egész díszlet, mint egy bútorraktár, minden összehányva, eklektikusan, mint egy próbán.

Az egyetlen ajtó – Rubljov-ikon felfestve rá – a *Három nővér*-előadásomból maradt, minden szedett-vedett.

Szerzünk egy csillárt. Hála isten, egyáltalán nem ideillő. Mondják a fiúk, hogy az itteni raktárban van egy harmónium. – ...Hozzátok fel azt is! – mondom. Hátha valaki tud orgonálni.

Kocsis már másnap ott ül előtte – és nyomja a *Flashdance*-t, összesen ennyit tud játszani, nekem nagyon tetszik. – Énekelj valamit – üvöltöm át a harmóniumzenét. Kocsis rákezd, a *Flashdance* alá nyomja a szöveget.

KOCSIS PALI / PLATONOV

Ilyenek vagyunk: romlottak, hülyék, részegesek... örökké részegesek! Hülye anya szült, részeg apától! Apa!... Anya!... Forogjatok csak a sírotdokban, amiért hülyén és részegen megforgattátok az én szerencsétlen életemet.

Nekem ez nagyon tetszik. Ne kérdezzék, miért, tetszik és kész. Nem akarom állandóan megvédeni, megokolni, hogy valami miatt ragad el. Majd sokan fognak ezen felháborodni. Na és?

– Ez marad! – mondom.

EZ a kis részlet például Elbert-fordítás, egyike annak a sok kicsi részletnek, amit a rendező próbán elő-előveszünk, vissza-vissza húzunk a Radnai-fordítás kiegészítéseként.

Bizonyos részekenél, ahogy ennél is, Elbert János fordítása erősebb, érzelmesebb – persze néha kicsit eltérve az eredeti oroszától, de nekünk szükségünk van – a próbák bizonyos pontjain – a melodramára.

A melodráma nem áll messze Csehov világától.

Bele kell fogni a jelenetekbe. Ezek mind kicsi, apró, de remélem, meghatározó részletek csupán.

Szeretem Kocsissal a rendezőpróbákat, rendkívül kísérletező alkat, nem vitatkozik, de vannak rögeszméi. Azokat hagyom. Nem értek mindennel egyet, de kell neki. Cölöpök. Szüksége van rá.

Szóval egyre többen érkeznek a birtokra.

A térforma változó. Most a nézők szemben és kétoldalt ülnek körbe a játékteret, az ablak hátul.

A nézők mögött a magas helyiség, azt is bejártsszuk, nem kérdés.

Tudom, hogy három vagy négy különböző színváltás kell. De mivel nincsen kukucskaszínpad, ezért a nézők fogják változtatni a helyüket!

A második felvonásban, ahogy Máté Gáborékkal csináltam, kétoldalt ülnek a nézők, a sín két oldalán.

A harmadik-negyedik felvonásban teli fekete fal lesz az iskolai háttér, még felhalmozunk pár padot, és kész a tér.

Hegedüs D. Géza barátom mesélte, hogy ő egy olyan épületben nőtt fel, ahol a ház egyik részében laktak, a másikban volt az iskola, mert a szülei tanítók voltak.

A próbákön hamar kikerül a kezükből a példány. Nem is szeretem, kérem is a színészeket, hogy tanulják meg a kiírt jeleneteket előre. Így is történik.

Egészen jól haladunk, egészen Oszip bejöveteléig, ez nem kevés, szinte három nap alatt eljutunk oda, de itt megtorpanunk. Valami nagyon nem stimmel.

Géza egészen remek, ahogy csupasz szőrösen ledobja a meglőtt, kibelezett nyulat – az ajándékát – az asztalra.

De itt hirtelen túl sokan lesznek, begörccsölök.

Egyre nagyobb butaságokat beszélek, lebénítom a színészeket is.

Ekkor jut eszembe Harag György – mesterem és mentorom, akivel két előadást csináltam végig.

– Menjünk haza. Nem jut eszembe most semmi – felkiáltással sokszor abbahagyta a próbát. Valóban nem volt ötlete és nem akarta játszani a rendező szerepét, akinek mindig közepén kell lennie, aki tévedhetetlen stb.

Ki meri ma azt mondani rendező létére, hogy semmi sem jut éppen az eszébe? Nem jellemző, mondjuk így.

Másnap megint elővesszük, megint nem megy.

Mit kellene játszani. Oszip halálosan szenvedélyesen szerelmes Anna Petrovnába, ezt megtudjuk, de később, a második felvonás elején.

Játszd azt, hogy belebolondulsz, annyira szereted – mondom Gézának, játssza, de butaság. Nem árulja el, nem árulhatja el a legnagyobb titkát.

Géza ott áll az asztal sarkánál, vele szemben az asztalnál a többiek ülnek.

Mindenki fel van háborodva a nyúlon. Csehovnál nincs is! – mondják. Csináljuk nyúl nélkül. Unalmas.

Elfogódottan, unalmas megint.

– Ma is menjünk haza? – élcelődnek. – Frászt.

– Ül le, Géza, tedd le a nyulat! Ül le az asztalfőre.

Ettől minden megoldódik, minden egy mozdulattól, egy helyváltoztatástól egyszeriben értelemet kap, csoda történik, csak nem szabad feladni.

Remekül haladunk. Bejárjuk a teret, folyamatosan tanuljuk, hogy szinte nem lehet megállni, mindig mozogni kell, intenzíven, csak mozogni, kikeressük azokat a pontokat a térben, ahol viszont meg lehet és meg is kell állni. Ahonnan lehet figyelni, ahonnan meg lehet szólalni. Persze ehhez rengeteg idő kell.

Gyönyörű Anna Petrovna és Platonov évődő utolsó kettőse az első felvonásban. Teli szerelemmel mind a ketten, keserűséggel, izgalommal. Meg sem csókolják egymást. Remek, szeretem.

Miért akarja mindenki – éppen a mai estén – türelmetlenül elintézni az összes félbehagyott szerelmi kalandját? Mintha mindennek a mai napon kellene végleg eldőlnie...

Ettől érdekes ez a tér, ez az idő.

Az első két felvonás kevesebb, mint 24 óra játszódik le. Délután kezdődik valamikor, és másnap hajnalban fejeződik be, ekkor robog be a színre Szása végzetes vonata.

A leginkább fejfájást adó jelenet Szofja és Platonov kettőse, amikor Platonov rábeszéli az asszonyt, hogy maradjon, ne utazzon el.

PLATONOV

...Én szerencsétlen, bárcsak lenne erőm, hogy gyökerestül kitépjem magam, és önt ebből a mocsárból... Élet! Miért nem élünk úgy, ahogy élhetnénk?

SZOFJA JEGOROVNA

(feláll, és a kezével eltakarja az arcát) Hagyjon! Menjen innen! (a ház felé megy)

PLATONOV

(utána) Ugye, nem utazik el? Ugye nem? Legyünk jóbarátok! Ugye nem utazik el?

Beszélünk még? Igen?

SZOFJA JEGOROVNA

Igen.

Mind a mai napig kételkedem benne, hogy jól döntöttem-e, Platonov itt színházat játszik-e, önmaga férfisajnáltságával tesz-e hurkot és nyer, Szofjával szemben, vagy ez valódi vallomás. A színészek karaktere sokszor felülírja az elemzést?

Azt hiszem, így van, minden a színészen áll, sok otthoni teória bukik meg a rendelkezőpróbák alatt.

Gyakorlatilag két hét alatt sikerül lerendelőzni. Ami azt jelenti, hogy a háromszor forduló térben megvan mindennek a helye, és az egyhetes elemzőpróbák is meghozzák az eredményüket. Rengeteg érnek azok a sokszor tétovának tűnő, de igazi felfedező beszélgetések a kapcsolatokról és a karakterekről.

Nem hagyok ki jelenetet, mivel kevés az idő, a tegnapi jeleneteket elővesszük és összekapcsoljuk a következővel, folyamatosan csiszolunk. Haladunk. A harmadik héten minden lerendelőzve. Már csak két hetünk van, de most jön a java.

Az összerakás, és tudjuk, hogy kevés dolgot hagytunk dolgavégezetlenül.

A dolgozatban mégis szeretnék a negyedik felvonásról írni.

Már csak egy hét van hátra, de a 4. felvonásban még csak Platonov bejöveteleig jutottunk el.

Nem mertem továbbmenni. Éreztem, hogy valami jelet kell hogy kapjak, kapjunk, hogyan fejezzük be az előadást.

A próbafolyamat utolsó hete előtt mekkora kudarc, hogy nem bírjuk befejezni. Rendkívül jól kezdtek menni a negyedik felvonásbeli dolgaink.

Mindenki, mint egy hosszú borzasztó futás után, csak fáradtan, megtörtén, meggyötörve lézeng.

Anna Petrovna hamuszürke arccal szorongat egy flaskát. – Slussz! – mondja felesége vallomása után Vojnyicev. Csak áll ott fenn a világosítópultban üresen, erőtlően, lesújtva. Szofja is kezdi megtalálni magát.

VOJNYICEV

Mit jelent ez? Még most sem tudom elhinni! Plátói a kapcsolatuk? Ugye, nem történt semmi... olyan?

SZOFJA JEGOROVNA

Az asszonya vagyok, a szeretője, ahogy tetszik! (menni akar) Ne tartson fel, nincs időm végighallgatni minden...

VOJNYICEV

Állj meg, Szofja! A szeretője vagy? Milyen alapon? És ilyen bátran ki mered mondani! (megragadja a karját) Képes voltál? Képes voltál?

SZOFJA JEGOROVNA

Hagyjon! (elmegy)

Szóval minden adva van. De úgy érzem, hogy most meg kell változtatnom a színmű eredeti befejezését.

Képtelen vagyok elfogadni, hogy mindössze egy nő keze által vesszen el Platonov.

Két napig próbáljuk így, bénaság, nevetséges melodráma az egész, ahogy bejön és lepuffantja.

Én erről az előadásról már rengeteget tudok, nem veszhet el Szofja által.

Pedig már innen is, onnan is lelőttük, volt a pisztoly a szekrény tetején, a lépcső mögött, a kistáskában, de semmiképpen nem valódi. Nem beszélve arról tíz percről, ami idő alatt ez megtörtént. Hiszen az összes asszonytól még búcsút vesz, megérkezik Grekova, még ő is szerelmet vall, rettenetesen hosszan, majd végül is kétszeri bejövétel után Szofja beront, és lepuffantja. De ez sem elég, még rengeteget moralizálnak a holttest felett. Rendeztem egy temetést is. Remekül nézett ki.

Eldobtam. Viszont az az esti próba jó volt ahhoz, arra, hogy elhatározzam, a 4. felvonásban, miután Bugrov kicsavarja az égőket a csillárból, nem lesz más, csak gyertyafény, csak a gyertyák világíthatnak, semmi más!

Kubrick csinálta zseniálisan a *Barry Lyndon* kártyajelenetében, hogy csak a gyertyákkal világított. Persze ehhez kifejlesztettek egy különlegesen érzékeny Zeiss objektívet.

De most tudtam, hogy az utolsó húsz perc, félóra gyertyafényben történik. Persze kockázatos, hiszen már 22 óra is elmúlt, ahogy fogy a fény, úgy alszik el a néző... de kockázat nélkül nincs Platonov.

De hiába volt szép a temetés, semmit nem ért, hazug volt.

Nem lehetett továbbtolni a döntést. Este mindenkit megkértem, hogy menjen haza, tanulja már meg végre rendesen a szöveget. – Kivéve a végét – kiabáltam utánuk.

Mert az egészet átírtam, meghúztam, megkurtítottam. Pokoli hosszú agónia volt, tele önsajnálattal, melodrámaival. Nem akartam ennél szárazabb előadást csinálni.

Kihúztam Szofja gyilkosságát és a levél után egyszerűen Platonov bevégzi!

A próbán szinte minden egy csapásra történik és áll helyére az egész. Egyszerűen, így kellett, saját maga által vész el. Önkeze által, nem drasztikusan, csak hosszú öngyilkossága után.

A Szofját játszó színésznőnek persze nem egyszerű elfogadni a változást, nem néz rám. Megérdemlem. Elvettem tőle a pisztolyt. Igaza van. Nekem is igazam van.

A delírium végez velem.

Persze nem eshet össze! Azt is tudtam, valami módon, „teátrálisan” kell meghalnia.

Grekovala nem jelenik meg, csak része a delíriumnak. Az volt a tervem, hogy beköltözzünk Platonov fejébe, vele együtt tesszük meg az utolsó lépéseket, kihagyom az öngyilkosságot, a delíriumban valahol a férfinak egyszerűen vége lesz.

Mellékelem a búcsúszövegét, miután az eredetiben Szofja lepuffantja.

Mellékelem a húzás mértékét is.

PLATONOV

(egyedül) Nyikoláj, cigarettát kérek, meg vizet! (körülnéz) Ninesenek itt? El kell indulni...

Elpusztítottam, megöltem ezeket a gyenge nőket, akik semmiben nem vétkesek... Nem is lenne baj, ha valahogy másképp gyilkoltam volna meg őket, valami irtóztos szenvedélyből, olyan jó, spanyolosan, de én csak így... ilyen bután... oroszosan... (legyez az arca előtt) Legyek... rajokban... Hallucinálni kezdek, ezek szerint... (eltakarja az arcát) Szégyen, égető szégyen... Annyira szégyellem, hogy fáj! (felkel) Éhes voltam, fáztam, kimerültem, elveszttem, kifogytam a hazugságból, idejöttem, ebbe a házba... Beengedtek egy meleg sarokba, betakartak, dédelgettek, mint ahogy senkit... Szépen fizettem érte! Beteg vagyok... Rosszul érzem magam... öngyilkos leszek... (odamegy az asztalhoz) Teljes az arzenál, lehet válogatni... (felvesz egy revolvert) Hamlet az álomképektől félt... Én pedig... az élettől félek! (a halántékához emeli a revolvert) Finita la commedia! Egy okos gazfickóval kevesebb! Bocsásd meg isten a vétkeimet!

– Menj fel, Pali, az asztalra.

– Asztalra?

– Meghalni.

– Asztalra meghalni?

– Kérlek, menj fel.

Persze Pali felment, mert remek színész, és testvériesen, bizalommal dolgoztunk végig együtt.

Felmegy, feláll.

Az oroszosan szöveg közben eloltja az utolsó gyertyát, ezt saját magától csinálja. – Gyönyörű – suttogom meghatódottan, de közben sötét lesz.

– Húzd föl a csillárfényt – suttogom Jóskának, a fővilágosítónak. Lassan kivilágosodik a tér, Pali hunyorogva néz bele a csillárba.

– Most mond a „legyes” szöveget, amit eddig tartalékoltunk.

**Legyek ... rajokban... Hallucinálni kezdek, ezek szerint... (eltakarja az arcát)
Szégyen, égető szégyen... Annyira szégyellem, hogy fáj! (felkel)**

– Hajolj le – suttogom neki. Tudom, mert rossz a háta, gyönyörű kell hogy legyen a mozdulat. Az is!

Tátott szájjal hallgatom, ahogy Nagy Viktor az utolsó pár mondatot szinte kiköpi, nincs benne szín, nincs benne érzélem, semmi, csak üresen kopogó mondatok!

Boldog vagyok, befejeztük!

TRILECKIJ

**Ennyi az élet – egy garas! Isten veled, Misa! Elveszett a garas! Mit bámulnak?
Agyonlőtte magát! Vége a vidám társaságnak! (sír) Kivel fogok most inni a halotti
torodon? Ó, mi nyomorultak! Nem tudtunk megmenteni Platonovot!**

Vége

Post scriptum.

Az előadások remekül mentek, úgy érzem, sikert értünk el, remek biztatást kaptam a színészektől erre a munkára. A nézők lába előtt lejátszódó élettörténet sok nézőt érintett meg.

Mivel alkalmam volt figyelni a nézőket, leírom végül a legszebb élményemet.

Egy idős házaspár ült az első sorban.

Amikor a harmadik felvonásban Platonov részegen dülöngélve vallja be rémtetteit Szásának, a bácsi megfogta a néni kezét. Mintha megtörtént volna velük ez a pillanat, az ő életükben is. A néni konokul nézte a darabot. Erős mozdulattal kihúzta a kezét a bácsi kezéből. Mintha a bácsi bocsánatot akart volna kérni tőle.

A legvégén azt láttam, hogy sokáig nem akartak kimenni a nézőtérről. Némán ültek.

A fiúk bontották a díszletet, de ők ott maradtak ketten az első sorban. Aztán lassan elindultak. Utánuk mentem. Követtem őket.

A bácsi a lefelé vezető lépcsőn megfogta a néni kezét újra. A néni már nagyon sírt akkor. Azután a bácsi átölelte, azután eltűntek, elnyelte őket a kecskeméti téli éjszaka.

Általános bibliográfia

- Almási Miklós: *Mi lesz velünk, Anton Pavlovics*. Budapest, Magvető, 1985.
- Bahtyin, Mihail: *Dosztojevszkij poétikájának problémái*. Budapest, Osiris, 2001
- Balla Tamara – Cs. Jónás Erzsébet: *A. P. Csehov Három nővér c. színművének szintakszisa az eredeti és a magyar fordításváltozatok összevetésében*. Nyíregyháza, Bessenyei György Főiskola, 1984.
- Borny, Geoffrey: *Interpreting Chekhov*. Canberra, ANU, 2006.
- Bradford, Wade: *What's So Funny About Anton Chekhov?* ThoughtCo.
<https://www.thoughtco.com/whats-so-funny-about-anton-chekhov-2713477> (accessed January 20, 2018).
- Clayton, Douglá – Meerzon, Yana (eds): *Adapting Chekhov. The Text and its Mutations*. London, Routledge, 2013.
- Cs. Jónás Erzsébet: *Alakzatvizsgálat Csehov-drámák fordításaiban*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005.
- Cs. Jónás Erzsébet: *Fordítási stílusok a Csehov-dramaturgia magyar nyelvű tolmácsolásában*. Nyíregyháza, Bessenyei György Főiskola, 1984.
- Efrosz, Anatolij: *Szerelmem, a próba*. Budapest, Magyar Színházi Intézet, 1981.
- Ehrenburg, Ilya: *Chekhov, Stendahl and Other Essays*. New York, Alfred A. Knopf, 1963.
- Galbreath, B.: *Anton Chekhov's „The Seagull”*. *Drama for Students*. Farmington Hills, Gale, 2001.
- Gereben Ágnes: *Csehov világa*. Budapest, Európa, 1980.
- Jackson, Robert L. (ed.): *Chekhov: A Collection of Critical Essays*. Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, Inc., 1967.
- Levendel Júlia: *Így élt Anton Csehov*. Budapest, Móra Kiadó, 1983.
- Mann, Thomas: Vázlat Csehovról, in: *Kultusz és áldozat. A német esszé klasszikusai*. (vál. Salyámosi Miklós, ford. Szabó Ede), Budapest, Európa Kiadó, 1981.
- Melchinger, Siegfried: *Anton Chekhov*. New York, Frederick Unger Publishing Company, 1972.
- Nemirowsky, Irene: *A Life of Chekhov*. London, The Grey Walls Press, 1950.
- Papernij, Zinovij: *Csehov*. Budapest, Európa Kiadó, 1958.
- Peterdi Nagy László: *Csehov színháza*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975.
- Petri György: A műfordító dilemmája, *Lettre*, 1995. 19.

Regéczi Ildikó: *Csehov és a korai egzisztenciabölcselet*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2000.

Roszkin, Alekszandr: *Csehov élete*. Budapest–Uzsgorod, Móra – Kárpáti Kiadó, 1971.

Shmoop Editorial Team: The Cherry Orchard Tough-o-Meter, in: *Shmoop University, Inc.*, Last modified November 11, 2008, <https://www.shmoop.com/cherry-orchard/tough-o-meter.html>.

Simmons, Ernest: *Chekhov: A Biography*. Boston, Little, Brown Company, 1962.

Spiró György: *Csehovot fordítva*, 2006.

<http://www.mnsz.eu/new/index.php?view=article&id=949>

Styan, J. L.: *Chekhov in Performance*. Cambridge, Cambridge University Press, 1974.